

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Lublin, dnia 6 marca 2025 r.

Poz. 1283

UCHWAŁA NR XII/67/25 RADY GMINY JABŁOŃ

z dnia 26 lutego 2025 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Jabłoń na lata 2025-2028”

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2024 r. poz. 1465) oraz art. 81 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2024 r. poz. 1292) Rada Gminy Jabłoń uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Jabłoń na lata 2025 - 2028”, stanowiący załącznik nr 1 do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Jabłoń.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego.

Przewodnicząca Rady Gminy

Diana Abramczuk-Sak

Załącznik do uchwały Nr XII/67/25

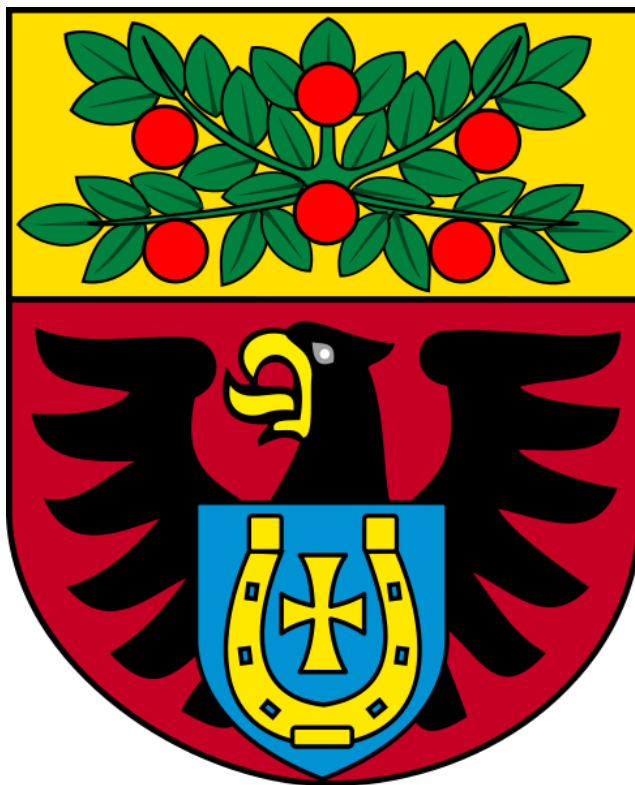
Rady Gminy Jabłoń

z dnia 26 lutego 2025 r.

Gminny program

opieki nad zabytkami

Gminy Jabłoń na lata 2025-2028

Jabłoń 2025 rok

Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Jabłoń na lata 2025-2028

Sporządził Wójt Gminy Jabłoń

Opracowanie:

Bogdan Wetoszka

ul. Staszica 36

21-311 Komarówka Podlaska

Spis treści

1. Wstęp	4
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	6
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	7
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	21
4.1. Ustalenia międzynarodowe	21
4.2. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	24
Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023–2026.....	24
Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 oraz uzupełnienie NSRK na lata 2004–2020	25
Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r.	28
Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030	29
Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030.....	31
4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	32
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	44
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.....	44
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	47
5.2.1. Zarys historii gminy Jabłoń	47
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	53
5.4. Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków.....	56
5.5. Zabytki o największym znaczeniu dla gminy	71
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.....	84
7. Założenia programowe	88
7.1. Priorytety programu opieki	88
8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	94
9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki	95
10. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.....	97

1. Wstęp

Obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami nakłada na gminy art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U z 2022 r. poz. 840 tekst jednolity). W związku z tym Wójt Gminy Jabłoń przystąpił do opracowania *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Jabłoń*.

Opracowanie *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Jabłoń na lata 2025–2028* oparte jest na wytycznych Narodowego Instytutu Dziedzictwa, zawartych w poradniku metodycznym *Gminny program opieki nad zabytkami*, opracowanym przez zespół KOBiDZ w 2008 r.

Podstawą merytoryczną części związanej z historią i dziedzictwem kulturowym gminy Jabłoń jest dokumentacja *Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków*, prowadzona w postaci kart ewidencyjnych zabytków nieruchomych i kart AZP zabytków archeologicznych wraz z wykazem zabytków ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków, przekazanym Wójtowi Gminy Jabłoń przez WUOZ w Lublinie Delegatura w Białej Podlaskiej, *Gminna Ewidencja Zabytków gminy Jabłoń*, opracowana w 2023 r., informacje zawarte w BIP Gminy Jabłoń, dane statystyczne GUS oraz informacje przekazane przez radnych, sołtysów oraz regionalistów.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy Jabłoń, należącej do powiatu Parczewskiego w województwie lubelskim. Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności człowieka. Zabytki są nie tylko materialnym śladem przeszłości, lecz także cennym elementem kultury, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego otoczenia człowieka. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa kultury może w istotny sposób przyczynić się do rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, a tym samym do poprawy jakości życia jej mieszkańców. Na krajobraz kulturowy składają się zarówno elementy przyrodnicze, jak i wytwory i osiągnięcia cywilizacyjne człowieka. Są to pojedyncze obiekty i zespoły budowli, dzieła sztuki, elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobraz miejski i wiejski, obszary kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców.

Celem niniejszego opracowania jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami, możliwych do rozpoczęcia lub osiągnięcia w perspektywie czasowej 4 lat. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Jabłoń na lata 2025–2028 jest dokumentem uzupełniającym do aktów planowania w gminie: studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Jabłoń. Jego podstawowym założeniem jest ukierunkowanie polityki samorządu gminnego, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Celem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych, znajdujących się na terenie gminy Jabłoń oraz zachowania krajobrazu

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

kulturowego. Poprawa ta powinna dokonywać się przy udziale mieszkańców gminy, w różnych formach ich życiowej aktywności, takich jak praca zawodowa, czy działalność społeczna. Do tego celu można dochodzić między innymi poprzez edukację, poczynając od poziomu podstawowego oraz pobudzanie rozwoju turystyki. Działania te mogą przyczynić się do przyspieszenia rozwoju społeczno – gospodarczego gminy. Nieodzownym elementem tego typu działań jest budzenie w społeczeństwie świadomości istnienia zabytków i potrzeby ich rewitalizacji, jak również zwrócenie uwagi na istniejącą wspólnotę kulturową. Aby to osiągnąć należy pobudzić świadomość właścicieli, użytkowników i jednostki samorządu terytorialnego, skłonić te grupy do współdziałania, wzbudzić ich odpowiedzialność za właściwy stan zachowania obiektów historycznych oraz aktywny udział w zakresie opieki nad zabytkami.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Jabłoń jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ogłoszona w Dz. U. z 2003r. Nr 162, poz.1568, tekst jednolity Dz. U. z 2022, poz. 840.

Zgodnie z art. 87 cytowanej wyżej ustawy gminny program opieki nad zabytkami, sporządzany przez wójta na okres 4 lat, ma na celu w szczególności:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Sposób procedowania z programami opieki nad zabytkami oraz obowiązek sporządzania sprawozdań wynikają z art. 87 ust. 3-5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

- wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym;
- z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej uchwalona w dniu 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U Nr 78, poz.483 z późn. zm.) objęła zabytki ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela:

art. 5 Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju;

Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 8 października 2007 (K 20/07, OTK-A 2007, nr 9, poz. 102) dokonał wykładni artykułu 5 w części dotyczącej dziedzictwa narodowego, przyjmując w konkluzji, że państwo, realizując zadanie strzeżenia dziedzictwa narodowego musi uwzględniać ograniczenia wynikające z gwarantowanych konstytucyjnie praw obywateli.

Ochrona powinna być rozumiana jako ochrona dla przyszłych pokoleń ale zabytki powinny być współcześnie wykorzystywane w taki sposób (np. badania naukowe), aby nie stanowiło to dla nich zagrożenia i aby nie prowadziło do ich degradacji, uszkodzenia i zniszczenia. W Konstytucji RP wyrażony został obowiązek stwarzania przez państwo jak najlepszych warunków równego dostępu do dóbr kultury, z poszanowaniem prawa własności.

art. 6 Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju;

Przyjmuje się, że dobrami kultury są elementy stanowiące materialny przejaw kulturowej działalności człowieka, a także niematerialny dorobek ludzkości.

Przepisy artykułu 73 Konstytucji kształtują obowiązki państwa w zakresie kultury i stanowią katalog konstytucyjnych praw i wolności kulturalnych.

art. 73 Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury.

Przepisy artykułu 86 Konstytucji nakładają na każdego obywatela obowiązek dbałości o stan środowiska, którego jednym z elementów jest środowisko kulturowe z jego składową, jaką jest dziedzictwo kulturowe.

art. 86 Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.

Głównym aktem prawny regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest **ustawa z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U z 2022 r. poz. 840 tekst jednolity). Ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków. Zgodnie z cytowaną wyżej ustawą:

Art. 3 Użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) **zabytek** – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) **zabytek nieruchomy** – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) **zabytek ruchomy** – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) **zabytek archeologiczny** – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) **prace konserwatorskie** – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) **prace restauratorskie** – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) **roboty budowlane** – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) **badania konserwatorskie** – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) **badania architektoniczne** – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) **badania archeologiczne** – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

- 13) **historyczny zespół budowlany** – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) **krajobraz kulturowy** – przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
- 15) **otoczenie** – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Art. 4 Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 6

1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;*
 - 2) *zabytki ruchome będące, w szczególności:*
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,*
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,*
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,*
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,*
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. Nr 85, poz. 539, z 1998 r. Nr 106, poz. 668, z 2001 r. Nr 129, poz. 1440 oraz z 2002 r. Nr 113, poz. 984),*
 - f) instrumentami muzycznymi,*
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,*
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji*
 - 3) *zabytki archeologiczne będące, w szczególności:*
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,*
 - b) cmentarzyskami,*
 - c) kurhanami,*
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.*
2. *Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.*

Art. 7 *Formami ochrony zabytków są:*

- 1) *wpis do rejestru zabytków;*
- 2) *uznanie za pomnik historii;*
- 3) *utworzenie parku kulturowego;*
- 4) *ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.*

Art. 16

1. *Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.*

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Art. 18

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

2. *W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.*
3. *W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.*

Art. 20 *Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.*

Art. 21 *Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.*

Art. 22

1. *Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków,*
2. *Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa*
3. *Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku*
4. *Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.*
5. *W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:*
 - 1) *zabytki nieruchome wpisane do rejestru;*
 - 2) *inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;*
 - 3) *inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.*

Art. 59 *Organami ochrony zabytków są:*

1. *Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;*
2. *Wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.*

Szczególnie ważną rolę ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przypisuje właścicielowi lub posiadaczowi zabytku. Należy podkreślić, że dysponowanie zabytkiem powoduje – z jednej strony – obowiązki ciążące na właścicielu/użytkowniku, z drugiej jednak strony przysługują mu liczne prawa.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Art. 5 *Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:*

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;*
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;*
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;*
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;*
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.*

Art. 25

1. Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza:

- 1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku;*
- 2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie;*
- 3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.*

2. W celu spełnienia wymagań, o których mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany nieodpłatnie udostępnić do wglądu właścicielowi lub posiadaczowi zabytku nieruchomego posiadaną przez siebie dokumentację tego zabytku oraz umożliwić dokonywanie niezbędnych odpisów z tej dokumentacji.

Art. 26

1. W umowie sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, przy określaniu sposobu korzystania z tego zabytku należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do decyzji o oddaniu w trwałą zarząd zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru.

Art. 27 *Na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków przedstawia, w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.*

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Art. 28 *Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:*

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;*
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;*
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;*
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.*

W przypadku podejmowania uzgodnionych w organem ochrony zabytków działań przy obiektach zabytkowych, przy wyborze wykonawcy tych prac należy kierować się Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (tekst jednolity Dz. U. 2021 r. poz. 81).

Ponadto, cytowana ustawa nakłada na obywateli obowiązki wynikające z przypadkowych odkryć stanowisk archeologicznych.

Art. 32

1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;*
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;*
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).*

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.

3. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany w terminie 5 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 pkt 3 i ust. 2, dokonać oględzin odkrytego przedmiotu.

4. Jeżeli w terminie, określonym w ust. 3, wojewódzki konserwator zabytków nie dokona oględzin odkrytego przedmiotu, przerwane roboty mogą być kontynuowane.

5. Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

- 1) *pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;*
 - 2) *pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;*
 - 3) *nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.*
6. *Roboty nie mogą być wstrzymane na okres dłuższy niż miesiąc od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.*
7. *Jeżeli w trakcie badań archeologicznych zostanie odkryty zabytek posiadający wyjątkową wartość, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o przedłużeniu okresu wstrzymania robót. Okres wstrzymania robót nie może być jednak dłuższy niż 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.*
8. *Po zakończeniu badań archeologicznych, o których mowa w ust. 5 pkt 3, wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję pozwalającą na kontynuację przerwanych robót.*

Art. 33

1. *Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).*
2. *Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1.*
3. *W terminie 3 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 i 2, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany dokonać oględzin znalezionej przedmiotu i miejsca jego znalezienia oraz, w razie potrzeby, zorganizować badania archeologiczne.*

Rozporządzenia:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 czerwca 2017 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków. (tekst jednolity Dz. U. 2021 r. poz. 81).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 1 września 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (tekst jednolity Dz. U. z 2022 r. poz. 1388).

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 r. poz. 928).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie pozwoleń na czasowy wywóz za granicę muzealiów, które nie stanowią zabytków oraz są wpisane do inwentarza muzealiów w muzeach będących instytucjami kultury (Dz. U. z 2017 r. poz. 1693).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę, niezgodnie z prawem (tekst jednolity Dz. U. z 2021 r., poz. 56).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510).
- Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 13 kwietnia 2005 r. w sprawie uznania za Pomnik Historii (Dz. U. z 2005 r. Nr 64, poz. 568, 569, 570).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w zakresie opieki nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2020 r. poz. 1901).

W ramach podziału kompetencji między ministrami, dokonanego w **Ustawie z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej** (tekst jednolity Dz. U. z 2021 r. poz. 1893 ze zm.) wiodącym organem odpowiedzialnym za zadanie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków.

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 **ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie**

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

gminnym (tekst jednolity Dz. U. 2023 poz. 40) zostały określone zadania własne gminy: *zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: 1) ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej; 2) gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego; (...), 9) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; ... 12) zieleni gminnej i zadrzewień; 13) cmentarzy gminnych.*

Ponadto uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w wielu innych obowiązujących ustawach, w tym:

1. Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tekst jednolity Dz. U. 2022 poz. 503).
2. Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (tekst jednolity Dz.U. 2021, poz. 2351),
3. Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz.U. 2021, poz. 1973, z późn. zm),
4. Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tekst jednolity Dz.U. 2022, poz. 916, z późn. zm),
5. Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz.U. 2021 poz. 1899),
6. Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. z 2018 r. poz. 2337).
7. Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity Dz.U. 2020, poz. 194 z późn. zm.),
8. Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. 2022 poz. 1327 z późn. zm.).
9. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz.U. z 2021 r. poz. 1558).
10. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. 2021 r. poz. 485).
11. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. poz. 774 ze zm.).
12. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. 2022 r. poz. 385).
13. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. 2022 r. poz. 2393).

Podsumowanie

Dziedzictwo kulturowe stanowi szczególny zasób wspólnot lokalnych. Samorząd gminy, jako podstawowa jednostka samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej ma bardzo szerokie kompetencje w dziedzinie ochrony zabytków i dziedzictwa narodowego:

- wyłącznie od gminy zależy należyte zagospodarowanie otoczenia wokół zabytku, gdyż właściwą formą tej ochrony jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – art. 19 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

2022 poz. 840); planowanie przestrzenne jest również podstawowym narzędziem kształtowania i ochrony krajobrazu;

- jednostki samorządu terytorialnego powinny uchwalić programy opieki nad zabytkami (art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282 ze zm.), realizując cele wytyczone na szczeblu centralnym w krajowym programie ochrony zabytków i opiece nad zabytkami (art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami);
- gmina jest organem egzekucyjnym decyzji wydawanych przez miejskich konserwatorów zabytków, a więc odpowiada za skuteczność m.in. decyzji nakazujących i zakazujących określonego działania, stanowiącego zagrożenie dla zabytku nieruchomego i wartości w nim zapisanych (art. 19 § 2 oraz art. 20 § 1 pkt 2 ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji);
- rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, jest właściwa rzeczowo w zakresie ustanowienia parku kulturowego oraz ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (art. 16–20 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami);
- zabytki są istotnym elementem rozwoju regionalnego i z tego względu problemy dotyczące ich ochrony powinny być uwzględniane w dokumentach strategicznych (szczególnie ważnych na poziomie województwa);
- zgodnie z art. 81 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami organy stanowiące gminy, powiatu i województwa mogą udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale; zgodnie z art. 81 ust. 2 dotacja, w zakresie określonym w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków;
- gmina jest zobowiązana do prowadzenia ewidencji zabytków, która powinna stanowić kompletne i podstawowe źródło wiedzy na temat zasobu zabytkowego Polski (art. 22 ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami);
- jednostki samorządowe są zobowiązane do sporządzenia wojewódzkiego, powiatowego i gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami);
- gminy i powiaty, a także ich związki, mogą na podstawie stosownych porozumień wykonywać część kompetencji władczych wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 96 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami);
- starosta jest upoważniony, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, do umieszczania na zabytku nieruchomym – wpisanym do rejestru zabytków – znaku informacyjnego o tym, że zabytek ten podlega ochronie (art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami);

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

- gminie przysługuje prawo pierwokupu w wypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości (art. 109 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997r. o gospodarce nieruchomościami);
- jednostki samorządu terytorialnego mają wiodącą rolę w przyjmowaniu funduszy strukturalnych przez sektor kultury;
- burmistrzowie i wójtowie mają obowiązek przekazywania wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętych zawiadomień o odkryciu przedmiotu o cechach zabytku lub znalezieniu zabytku archeologicznego (art. 32 ust.2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Jak wynika z powyższego, rola samorządu terytorialnego w ochronie dziedzictwa kulturowego jest współcześnie bardzo ważna, choć nie zawsze należycie zidentyfikowana. Efektywne wykonywanie wskazanych zadań własnych ma nie tylko znaczenie dla zachowania zasobu zabytkowego, ale również, jeżeli zostanie właściwie rozpoznane, korzystnie wpływa na rozwój lokalny, pobudzając wzrost ruchu turystycznego, a w konsekwencji rozwój gospodarczy i tworzenie nowych miejsc pracy. Trzeba jednak pamiętać, że jednostki samorządu terytorialnego są również, zgodnie ze statystykami prowadzonymi przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, właścicielem ok. 20% zabytków nieruchomych i w związku z tym są zobowiązane do ich zachowania w należyтым stanie. Obowiązek opieki obciążający właścicieli to: naukowe badanie i dokumentowanie zabytków, prowadzenie wymaganych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, zabezpieczenie i utrzymanie zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystanie z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury (art. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Zadania własne poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego, odnoszące się do zachowania dziedzictwa kulturowego, należy więc postrzegać niezmiernie szeroko, a więc również z perspektywy gminy, powiatu i województwa jako właścicieli zabytków. Do obowiązków organów samorządowych wszystkich szczebli należy ponadto uwzględnienie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji (art. 18 ust.1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami):

- koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- strategii rozwoju województw;
- planów zagospodarowania przestrzennego województw; planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej;
- analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu;
- strategii rozwoju gmin;
- studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin;
- miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

lokalizacji linii kolejowej oraz decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Ustalenia międzynarodowe

Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 16 listopada 1972 r. przyjęta na sesji w Paryżu (Dz. U. z 1976 r., nr 32, poz. 190).

Międzynarodowa umowa zobowiązująca państwa sygnatariuszy do identyfikacji, ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i przekazania przyszłym pokoleniom dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Ustanawia ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego o wyjątkowej powszechnej wartości, m.in. przez nadawanie międzynarodowego statusu ochrony i poprzez wpisanie na listę światowego dziedzictwa UNESCO. W Art. 1 Konwencja definiuje dziedzictwo kulturowe jako:

- zabytki: dzieła architektury, monumentalnej rzeźby lub malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, grotty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;
- zespoły: budowli oddzielnych lub łącznych, które ze względu na swą architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;
- miejsca zabytkowe: dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy oraz stanowiska archeologiczne mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.

W rozumieniu Konwencji (Art.2) za dziedzictwo naturalne uważane są:

- pomniki przyrody utworzone przez formacje fizyczne i biologiczne albo zgrupowania takich formacji przedstawiające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia estetycznego lub naukowego
- formacje geologiczne i fizjograficzne oraz strefy o ściśle oznaczonych granicach, stanowiące siedlisko zagrożonych zagładą gatunków zwierząt i roślin, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki lub ich zachowania
- miejsca lub strefy naturalne o ściśle oznaczonych granicach mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki, zachowania naturalnego piękna.

Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r. (Dz. U. 2012 poz. 210).

Konwencja, która weszła w życie 1 grudnia 1987 r., a Polska ma obowiązek się do niej stosować od 1 marca 2012 r., obejmuje ochroną nie tylko zabytki, czyli wszelkie budowle i obiekty wyróżniające się szczególną wartością historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną, włącznie z ich częściami składowymi i wyposażeniem, ale także takie dobra trwałe jak zespoły budynków czy tereny.

W przypadku zespołów budynków konwencja mówi o jednolitych zespołach zabudowy miejskiej lub wiejskiej, wyróżniających się szczególną wartością historyczną,

archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną, na tyle zwartych, aby tworzyły określoną jednostkę urbanistyczną.

Za dziedzictwo architektoniczne podlegające ochronie konwencja uznaje również tereny jako dzieła stworzone wspólnie przez człowieka i naturę, stanowiące obszary częściowo zabudowane, dostatecznie wyodrębnione i jednolite, aby tworzyły jednostkę urbanistyczną, mającą szczególną wartość historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną.

Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego z 16 stycznia 1992 r., La Valetta (Dz. U. z 1996 r., Nr 120, poz. 564) – popularnie zwana konwencją maltańską.

Najważniejszym rezultatem Konwencji Maltańskiej jest zapewnienie, że żadna inwestycja nie będzie niszczyła stanowisk archeologicznych bez przeprowadzenia wcześniejszych wykopalisk ratowniczych. Skutkiem wprowadzenia w życie tej zasady stało się:

- uwzględnianie obecności stanowisk archeologicznych w ocenach oddziaływania inwestycji na środowisko;
- zwiększenie liczby wykopalisk ratowniczych i radykalne zmniejszenie liczby wykopalisk podejmowanych w celach czysto badawczych (na stanowiskach archeologicznych niezagrożonych zniszczeniem);
- zwiększenie zapotrzebowania na instytucje i firmy archeologiczne, które mogą prowadzić wykopaliska ratownicze w trudnych warunkach (np. zimą); to z kolei doprowadziło w wielu krajach do powstania tzw. archeologii komercyjnej lub kontraktowej, czyli pojawienia się licznych prywatnych firm wykopaliskowych.

Europejska konwencja krajobrazowa – sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. (Dz.U. z 2006 Nr 14 poz. 98).

Wielostronna umowa przyjęta w ramach Rady Europy 20 października 2000 r. we Florencji, przez Polskę została ratyfikowana w roku 2004.

Głównym celem Konwencji jest promowanie działań na rzecz krajobrazu, jego ochrona, zarządzanie i planowanie oraz organizowanie europejskiej współpracy w tym zakresie (art. 3). Do Konwencji nawiązują polskie polityki krajowe dotyczące zagospodarowania przestrzennego i polityki ekologicznej.

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. (Dz.U. z 2007 r., Nr 215, poz. 1585).

Cele konwencji to:

- Ochrona i promowanie różnorodności form wyrazu kulturowego.
- Tworzenie takich warunków dla kultur, by mogły się w pełni rozwijać i oddziaływać na siebie w sposób przynoszący im wzajemne korzyści.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

- Zachęcanie do dialogu kultur oraz szerszej wymiany kulturalnej na świecie w oparciu o szacunek i kulturę pokoju.
- Popieranie międzykulturowości, tj. wspólnych form wyrazu kulturowego na drodze dialogu i wzajemnego poszanowania, rozwijania interakcji między kulturami i budowania pomostów między narodami.
- Promowanie poszanowania różnorodności form wyrazu kulturowego i uświadamianie jej wartości na szczeblu lokalnym, krajowym i międzynarodowym.
- Potwierdzenie znaczenia związku między kulturą i rozwojem na całym świecie, a zwłaszcza w krajach rozwijających się, oraz wspieranie krajowych i międzynarodowych działań ukierunkowanych na uznanie prawdziwej wartości tego związku.
- Uznanie szczególnego charakteru działalności, dóbr i usług kulturalnych jako nośników tożsamości, wartości oraz znaczeń.
- Potwierdzenie suwerennego prawa państw do wprowadzania w życie polityk oraz środków chroniących i promujących różnorodność form wyrazu kulturowego.
- Umacnianie współpracy i solidarności międzynarodowej w duchu partnerstwa, ukierunkowanych w szczególności na zwiększenie potencjału krajów rozwijających się w zakresie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego.

Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (przyjęta 8 lutego 2011 r., Dz.U. Nr 179, 2011, poz. 1018)

Konwencja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne UNESCO w październiku 2003 roku. Jest wyrazem zainteresowania kwestą ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jest pierwszym międzynarodowym traktatem, który stwarza ramy prawne, administracyjne i finansowe, umożliwiające prowadzenie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego i podnoszenia jego rangi. Konwencję ratyfikowało 146 państw. Konwencja weszła w naszym kraju w życie 16 sierpnia 2011.

Główne cele Konwencji:

- ochrona niematerialnego dziedzictwa,
- zapewnianie poszanowania dla niematerialnego dziedzictwa wspólnot, grup i jednostek,
- wzrost na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane przez różne grupy,
- zapewnianie międzynarodowej współpracy i pomocy w zakresie realizacji wszystkich wymienionych wyżej celów.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady Europy – INSPIRE, (Ustawa z dnia 4 marca 2010 r. o infrastrukturze informacji przestrzennej Dz. U. 2010 nr 76 poz. 489).

Celem dyrektywy 2007/2/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 marca 2007 r. ustanawiającej infrastrukturę informacji przestrzennej we Wspólnocie Europejskiej (dyrektywy INSPIRE) jest utworzenie europejskiej infrastruktury informacji przestrzennej

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

oraz ułatwienie dostępu do danych przestrzennych. Dyrektywa określa podstawowe zasady funkcjonowania infrastruktury w zakresie: metadanych, zbiorów danych przestrzennych i usług z nimi związanych. Reguluje zasady udostępniania i wspólnego korzystania z zasobów infrastruktury. Ponadto ustala mechanizmy koordynujące, monitorujące i raportujące wdrażanie INSPIRE w Unii Europejskiej.

Znak Dziedzictwa Europejskiego

(decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady Europy nr 1194/2011 z dnia 16 listopada 2011 r. ustanawiająca działania Unii Europejskiej na rzecz ZDE)

Unia Europejska (UE) ustanowiła Znak Dziedzictwa Europejskiego przyznawany znajdującym się na terytorium Unii obiektom odgrywającym istotną rolę w historii, kulturze oraz w budowaniu Unii. Jego zadaniem jest zwrócenie uwagi na **wspólne dziedzictwo kulturowe** w celu wzmocnienia poczucia przynależności do Unii wśród obywateli oraz wzmocnienia dialogu między kulturami. Ponadto, w szczególności przez

4.2. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Jabłoń, jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w dokumentach:

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023–2026

Ten podstawowy dokument dla systemu ochrony dziedzictwa kulturowego Rzeczypospolitej został przyjęty Uchwałą nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r.

Opracowanie Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami jest ustawowym obowiązkiem Ministra Kultury, zgodnie z zapisem 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Głównym celem Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami jest zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce.

Do realizacji tego celu opracowano trzy cele szczegółowe dotyczące:

- weryfikacji wybranego zasobu zabytków i wzmocnienia narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości;
- wzmocnienia potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków;
- roli zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Do realizacji wszystkich celów i zadań wymienionych w Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami opracowano szczegółowy harmonogram wraz z planem finansowym programu. Dokument jest uzupełniony o projekt systemu wdrażania, monitoringu i ewaluacji oraz analizę ryzyka.

Rozwiązaniem porządkującym zagadnienia przedstawione w Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami są kierunki działań, wskazujące na konkretne zadania priorytetowe w obszarze ochrony zabytków, przyjęte do realizacji do 2026 r.

Są to:

- podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju;
- ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości;
- realizacja międzynarodowych zobowiązań;
- cyfryzacja procesów administracyjnych;
- wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków;
- reforma finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych;
- edukacja – podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa
- kulturowego.

Budżet Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami wynosi 55,8 mln zł, a podmiotami koordynującymi zadania

są:

- Departament Ochrony Zabytków
- Narodowy Instytut Dziedzictwa
- Narodowy Instytut Konserwacji Zabytków

Cel strategiczny Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Jabłoń na lata 2023–2026: *Zachowanie dziedzictwa kulturowego służące rozwojowi gospodarczemu gminy i budowaniu tożsamości jej mieszkańców* odwołuje się do zadań wskazanych w 3 celu szczegółowym Krajowego Programu.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 oraz uzupełnienie NSRK na lata 2004–2020

„Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013” została przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 roku, a następnie rozbudowana i uzupełniona dokumentem „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020”. Niniejsza strategia stanowi rządowy dokument określający zasady polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych i tworzący ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją strategii jest „zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszony ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004–2013”. Celem strategicznym programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych. Cel ten ma zostać osiągnięty m. in. poprzez: poprawę warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków, kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych. Kolejne działania na rzecz osiągnięcia celu obejmują promocję polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i zagranicą w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informacyjnego, rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej oraz zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem za granicę.

Cele programu realizowane są w ramach dwóch priorytetów i pięciu działań:

Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.

Działanie 1.1. Wzmocnienie ośrodków dokumentacji zabytków oraz budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków.

Głównym celem tego działania jest dostosowanie sfery ochrony zabytków do rzeczywistości gospodarczej. W ramach działania proponowane są zmiany instytucjonalne, prawne i funkcjonalne w sferze dokumentacji i ochrony zabytków oraz procesu oferowania zabytków na rynku.

Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne.

W ramach działania formułowane będą projekty rewaloryzacji zabytków i ich adaptacji na cele społeczne. Projekty te muszą posiadać znaczący ekonomiczny wpływ na rozwój regionalny, w tym szczególnie przyczyniać się do wzrostu dochodów jak i zwiększać ilość miejsc pracy.

Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

Działanie będzie realizowane poprzez programowanie i wdrażanie kompleksowych programów dotyczących markowych produktów turystyki kulturowej w Polsce w latach 2004–2013.

Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz dziedzictwa kulturowego.

Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego

Przewiduje się zrealizowanie zadań mających na celu wykształcenie kadr zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego oraz podniesienie zainteresowania społeczeństwa problematyką ochrony zabytków, jak również powołanie zespołu naukowego

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

zajmującego się badaniami naukowymi w sferze wpływu zachowania i rewaloryzacji dziedzictwa kulturowego na rozwój społeczno-ekonomiczny regionów. Zachowanie dziedzictwa kulturowego wsi ma być promowane także poprzez aktywizację społeczności wiejskich oraz ochronę i popularyzację kultury ludowej.

Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wywozem i przewozem przez granice.

Niniejsze działanie realizowane będzie poprzez wdrożenie Programu „Absent Patrimonium” – sieci informacji wirtualnej o zabytkach wywożonych i zaginionych.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera opis Programu Operacyjnego „Dziedzictwo kulturowe”. Celem programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków oraz rozwój kolekcji muzealnych. Cele programu realizowane będą poprzez 2 priorytety:

Priorytet 1 : Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych

Rodzaje kwalifikujących się zadań (projekty realizowane bez udziału środków europejskich):

- a) rewitalizacja historycznych obszarów miejskich;
- b) ochrona i zachowanie krajobrazu kulturowego wsi;
- c) rewitalizacja, rewaloryzacja, konserwacja, renowacja, modernizacja i adaptacja na cele inne niż kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, w tym zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli obronnych, parków i ogrodów;
- d) rewaloryzacja i konserwacja zabytków budownictwa drewnianego;
- e) rewaloryzacja i konserwacja zabytków romańskich;
- f) rewaloryzacja zabytkowych cmentarzy oraz renowacja, ochrona i zachowanie miejsc pamięci i martyrologii w kraju i za granicą;
- g) prowadzenie badań archeologicznych i zabezpieczanie zabytków archeologicznych;
- h) konserwacja zabytków ruchomych (niewchodzących w skład zasobów muzealnych), w tym w szczególności wystroju i historycznego wyposażenia kościołów w kraju i za granicą;
- i) dokumentowanie zabytków (w tym badania naukowe i inwentaryzacja) w kraju i za granicą;
- j) zabezpieczenie przed skutkami klęsk żywiołowych, zniszczeniem, kradzieżą i nielegalnym wywozem zagranicę zabytków ruchomych i nieruchomych;
- k) ochrona zabytków na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego;

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

l) rewaloryzacja oraz prace remontowe i konserwatorskie w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju;

Priorytet 2 : Rozwój i konserwacja kolekcji muzealnych.

Do chwili obecnej nie został przyjęty analogiczny dokument, który miałby obowiązywać w kolejnych latach, w związku z czym jego założenia należy traktować jako aktualne.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r. została przyjęta Uchwałą Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Dokument ten jest aktualizacją średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju 2020. i jest obowiązującym, kluczowym dokumentem państwa polskiego w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej. Strategia stanowi podstawę dla zmian w systemie zarządzania rozwojem, w tym obowiązujących dokumentów strategicznych: strategii, polityk, programów. Głównym celem Strategii Odpowiedzialnego Rozwoju jest „Tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym”.

W poniższym opisie głównych obszarów koncentracji działań oraz obszarów wpływających na osiągnięcie Strategii odniesiono się jedynie do tych, które są związane z ochroną zabytków i dziedzictwa narodowego.

W celu szczegółowym III – skuteczne państwo wymieniono „Obszar E-państwo” i projektem strategicznym realizowanym w jego ramach jest digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej. Służyć temu ma kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

Wśród obszarów wpływającym na osiągnięcie celów Strategii wymieniono „Kapitał ludzki i społeczny” i czwartym z kierunków interwencji w tym obszarze wymieniono: wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. Przejawiać to się ma w działaniach podejmowanych do 2030 r.:

- Ochrona i promocji dziedzictwa narodowego poprzez:
 - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty;
 - inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez:

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

- uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym),
- likwidację „białych plam” w dostępie do kultury.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 została przyjęta przez Radę Ministrów uchwałą nr 155 z dnia 27 października 2020 r. (*M. P. 2020 poz. 1060*).

Głównym celem Strategii jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w podtytule Strategii: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie - społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura - tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność - potencjał kulturowy i kreatywny.

Diagnoza dla obszaru 2 ujawniła m.in.:

- zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych,
- niewystarczający poziom wykorzystania potencjału rozwojowego podmiotów działających w obszarze kultury oraz szkół artystycznych,
- niewystarczający poziom ochrony zbiorów wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego,
- braki w infrastrukturze archiwów państwowych oraz ich rola w procesach zarządzania dokumentacją elektroniczną w administracji publicznej,
- brak spójnej i aktualnej krajowej koncepcji rozwoju cyfrowych zasobów kultury,
- rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego.

W Strategii uznano, że pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m. in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmacniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami. Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności.

Cel główny Strategii doprecyzowują trzy cele szczegółowe, kierunki interwencji i narzędzia realizacji.

- Cel szczegółowy 1: Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

obywatelami, rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej;

- Cel szczegółowy 2: Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich;
- Cel szczegółowy 3: Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można drugi z celów "Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich". Wytoczono tutaj kierunki działań takie jak:

- 4) Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
- 5) Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury,
- 6) Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,
- 7) Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,
- 8) Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Wypracowana lista projektów strategicznych SRKS obejmuje m. in.:

- - Rozwój Turystyki Kulturowej –projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej oparty na zasobach kulturowych,
- - Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami -projekt ma na celu stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, w tym m.in. optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa,
- - Dziedzictwo Buduje Wspólnotę - utworzenie sieci muzeów historycznych, których głównym celem jest opowiadanie o historii Polski z różnych perspektyw. Dzięki synergii uzyskanej w wyniku współdziałania w sieci, możliwe będą wspólne: budowanie dostępności (np. przez system biletowy), promocja w kraju i za granicą, a także realizacja przedsięwzięć edukacyjnych i wystawienniczych,
- - Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej - kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najsłabszych zasobów kultury.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 z 30.04.2019 r. stanowi podstawowy dokument strategiczny polityki regionalnej państwa. Wskazano w nim „nowy model rozwoju regionalnego Polski. Przewidziano w nim rozwój naszego kraju jako społecznie i terytorialnie zrównoważony, dzięki któremu efektywnie będą rozwijane oraz wykorzystywane miejscowe zasoby i potencjały wszystkich regionów. Celem takiego modelu jest wspomaganie w szczególności obszarów, które nie mogą w pełni rozwinąć swojego potencjału rozwojowego, bo utraciły swoje funkcje społeczno-gospodarcze (np. przestały być miastami wojewódzkimi) przez co stały się mniej odporne na różne zjawiska kryzysowe (np. negatywne skutki procesów demograficznych)”.

Dokument zakłada odejście od modelu polaryzacyjno-dyfuzyjnego, skupiającego działania rozwojowe przede wszystkim na największych aglomeracjach, i przejście na model odpowiedzialnego rozwoju - zrównoważonego społecznie i terytorialnie. Zgodnie ze strategią, w ramach modelu zrównoważonego terytorialnie „polityka regionalna wspierać będzie zintegrowane interwencje wykorzystujące miejscowe zasoby i potencjały poszczególnych terytoriów oraz dostarczanie odpowiednich impulsów dla zainicjowania trwałego wzrostu i miejsc pracy w obszarach o mniej korzystnych uwarunkowaniach rozwojowych”. W praktyce zakłada odejście od wspierania całego kraju czy regionów w jednolity sposób na rzecz większego różnicowania interwencji w zależności od problemów i potencjałów poszczególnych obszarów – tzw. obszarów strategicznej interwencji (OSI).

Według założeń dokumentu dot. rozwoju infrastruktury społecznej, głównym obszarem oddziaływania polityki regionalnej w tym zakresie będzie poprawa dostępności przestrzeni publicznej oraz usług publicznych zarówno w aspekcie architektonicznym, jak też informacyjnym i komunikacyjnym. Będzie to możliwe poprzez modernizację lub poprawę istniejącej infrastruktury społecznej. Poprawa dostępności obejmie nie tylko infrastrukturę w ramach służby zdrowia oraz edukacji, ale również obiekty turystyczne, sportowe, tereny rekreacyjne oraz **zabytki i miejsca kultury**.

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”

Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności przyjęta Uchwałą Nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r. jest dokumentem o charakterze analitycznym i rekomendacyjnym, powstałym na bazie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju z dnia 6 grudnia 2006r. Określa on główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego Polski, a także kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju, z uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju. Stanowi opis nowego projektu cywilizacyjnego, zorientowanego na przyszłość, w perspektywie do 2030 roku. Głównym celem dokumentu **Polska2030** jest poprawa jakości życia Polaków mierzona wskaźnikami jakościowymi, a także wartością oraz tempem wzrostu polskiego PKB.

4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Lubelskim na lata 2019-2022

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019-2022 powstał w związku z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 z późn. zm.) 1 nakładającym na Zarząd województwa, powiatu lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) obowiązek sporządzania na okres 4 lat odpowiednio wojewódzkiego, powiatowego lub gminnego programu opieki nad zabytkami. Przyjęty został przez Sejmik Województwa Lubelskiego uchwałą Nr IX/160/2019 z 2 września 2019 r.

Za główny cel programu przyjęto wyznaczenie pożądanych kierunków zmian w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami możliwych do rozpoczęcia lub osiągnięcia w perspektywie 4 lat. Program ma służyć inicjowaniu działań dotyczących wspierania i koordynowania badań, prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Włączenie do programu również dziedzictwa niematerialnego ma służyć rozszerzeniu perspektywy opieki nad zabytkami o aspekty społeczne, w tym wynikające ze strategii województwa lubelskiego potrzeby budowania więzi regionalnych. Program ma też służyć jednostkom samorządu terytorialnego, środowiskom naukowym i badawczym, właścicielom i posiadaczom obiektów zabytkowych, a także osobom zainteresowanym kulturą i dziedzictwem kulturowym.

Program uwzględnia uwarunkowania wynikające ze zmian przepisów prawa, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i stan zachowania dziedzictwa. Podjęto w nim próbę odejścia biernego administrowania zabytkami na rzecz idei aktywnego zarządzania dziedzictwem, myślenia o kulturze, jako czynnika rozwoju, nowej filozofii ochrony dziedzictwa poprzez włączanie go w obieg społeczno-gospodarczy. Program zawiera charakterystykę podstawowych aktów prawnych związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, obowiązujących zarówno w kraju jak i na terenie województwa, przedstawia cele strategiczne i kierunki działania, wskazane dla województwa w podziale na cele operacyjne skupiające się na działaniach mających przynieść wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego województwa i wykorzystaniu go w działaniach promocyjnych i edukacyjnych, a także oddziaływaniu na rozwój społeczno-gospodarczy regionu. Realizację celów operacyjnych zaplanowano poprzez wytyczone działania. Przedstawiono również przykładowe źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

W programie określono cele operacyjne i działania w ramach dwóch celów strategicznych:

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Cel strategiczny I : Wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego jako elementu rozwoju społeczno – gospodarczego regionu.

Cel operacyjny 1 : Ochrona zabytków materialnych i opieka nad zabytkami materialnymi.

Działanie 1 : Działania podnoszące świadomość społeczeństwa o wartościach krajobrazu kulturowego i jego wpływie na budowę wspólnoty społecznej i tożsamości regionu w szczególności poprzez wprowadzanie nowoczesnej formy ochrony krajobrazu kulturowego w postaci parku kulturowego.

Działanie 2 : Działania na rzecz opracowania powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami w oparciu o aktualne uregulowania prawne w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Działanie 3 : Prowadzenie gminnych i powiatowych ewidencji zabytków.

Działanie 4 : Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania zabytków na obszarze województwa lubelskiego, w tym stała ochrona wartościowych układów przestrzennych: urbanistycznych i ruralistycznych ze szczególnym uwzględnieniem budownictwa drewnianego, zabytków i obszarów przemysłowych, powojennych oraz obiektów archeologicznych.

Działanie 5 : Upowszechnianie mechanizmu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez te jednostki.

Działanie 6 : Podejmowanie planowych działań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami pozostającymi w posiadaniu jednostek samorządu terytorialnego.

Działanie 7 : Promocja instytucji muzeum jako narzędzia ochrony zabytków i miejsca wypracowywania wzorca opieki nad zabytkami. Wykorzystanie nowoczesnych technologii w działalności statutowej muzeów w celu przyciągnięcia odbiorcy.

Cel operacyjny 2 : Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Działanie 1 : Poszerzanie form współpracy środowiska naukowego z samorządami w procesie ustalania autentycznych regionalnych wartości kulturowych, w tym określanie wyróżnika autentyczności poszczególnych grup etnograficznych Lubelszczyzny

Działanie 2 : Podejmowanie starań o umieszczenie wybranych przejawów dziedzictwa niematerialnego na Krajowej Liście Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego.

Działanie 3 : Wspieranie aktywności regionalnej mającej na celu uświadomienie wagi niematerialnego dziedzictwa kultury dla zachowania tożsamości oraz prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne poprzez tworzenie różnych programów edukacyjnych umożliwiających przekazywanie przez twórców ludowych swej wiedzy, umiejętności i doświadczeń zawodowych młodemu pokoleniu..

Działanie 4 : Propagowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w szczególności poprzez kultywujące je wydarzenia.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Działanie 5 : Upowszechnianie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jako niepowtarzalnej atrakcji turystycznej województwa, w szczególności poprzez wspieranie usług turystycznych na terenach wiejskich.

Działanie 6 : Wspieranie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny jako elementu przyczyniającego się do wzmocnienia poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej.

Cel Strategiczny II : Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny w działaniach promocyjnych i edukacyjnych wpływających na rozwój społeczno-ekonomiczny.

Cel operacyjny 1 : Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.

Działanie 1 : Poszerzanie wiedzy o materialnym dziedzictwie kulturowym i opiece nad nim przy użyciu nowoczesnych technologii, mediów oraz różnorodnych form edukacji społecznej.

Działanie 2 : Popularyzacja akcji edukacyjnych na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego do wzmacniania społecznej świadomości (poczucia wspólnoty regionalnej) mieszkańców Lubelszczyzny.

Działanie 3 : Edukacja użytkowników i właścicieli obiektów zabytkowych w zakresie zasad opieki nad nimi i ich ochrony.

Działanie 4 : Realizowanie studiów naukowych, wspieranie programów badawczych i dokumentacyjnych oraz organizowanie praktyk studenckich i staży, zmierzających do stworzenia pełnej inwentaryzacji zasobów niematerialnych dziedzictwa kulturowego i materialnego, zwłaszcza zagrożonego.

Działanie 5 : Edukacja na rzecz dialogu międzykulturowego w oparciu o dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny.

Cel Operacyjny 2 : Promocja dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny

Działanie 1 : Rozwijanie nowoczesnych form promocji województwa wykorzystującej bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego jako czynnika rozwoju społeczno-ekonomicznego i budowania poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej.

Działanie 2 : Promocja istniejących szlaków kulturowych oraz propagowanie ich tworzenia jako istotnych działań dla promocji regionu.

Działanie 3 : Wzmacnianie współpracy międzyregionalnej – krajowej i zagranicznej, województwa lubelskiego w zakresie wspólnej promocji dziedzictwa kulturowego, w tym promocja turystyki kulturalnej poprzez organizację międzynarodowych wydarzeń i przedsięwzięć kulturalnych.

Działanie 4 : Poszerzenie wiedzy społecznej dotyczącej przemysłów kultury jako czynnika stymulującego wzrost gospodarczy.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Działanie 5 : Promocja wiedzy społecznej dotyczącej przemysłów kultury jako istotnego potencjału sektora społeczno-ekonomicznego.

Działanie 6 : Promocja krajobrazu kulturowego województwa lubelskiego jako atrakcyjnych miejsc dla aktywności filmowej i przemysłów czasu wolnego.

Działanie 7 : Tworzenie mechanizmów włączających materialne dziedzictwo kulturowe w nowoczesny obieg gospodarczy: przemysłów czasu wolnego i przemysłów kultury, w tym promocja walorów niewykorzystywanych obiektów zabytkowych, jako miejsc dogodnych do nadania im istotnych funkcji społeczno-ekonomicznych.

Cel strategiczny Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Jabłoń na lata 2022–2026: *Zachowanie i poprawa warunków technicznych dziedzictwa kulturowego służące rozwojowi gospodarczemu gminy i budowaniu tożsamości jej mieszkańców uwzględnia działania skierowane do jednostek samorządu terytorialnego.*

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 r.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku przyjęta została uchwałą Nr XXIV/406/2021 Sejmiku Województwa Lubelskiego w dniu 29 marca 2021 r. dotyczy polityki regionalnej określający wizję, cele rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, a także działania służące ich realizacji. Dokument jest odniesieniem do ww. **Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030.**

W dokumencie wskazano cztery cele strategiczne i 18 celów operacyjnych istotnych dla rozwoju województwa. Z punktu widzenia wykorzystania i ochrony dziedzictwa kulturowego najważniejszy jest cel operacyjny 3.4 o treści *innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu*. W dokumencie zaprezentowano szereg działań, w celu realizacji ww. celu:

- Kreowanie, rozwijanie oferty i infrastruktury ośrodków łączących funkcje edukacyjne, kulturalne i rekreacyjne, wykorzystujących nowe trendy w turystyce;
- Wspieranie tworzenia kompleksowej oferty turystycznej w oparciu o marki regionalne i terytorialne – pakietowanie i sieciowanie, w tym kształtowanie spójnego układu szlaków rowerowych o znaczeniu europejskim, krajowym, regionalnym i lokalnym;
- Rozwijanie produktów i ofert wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne (m.in. kuchnię, wydarzenia historyczne, tradycje, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, walory środowiskowe, wydarzenia związane z przejawami współczesnej twórczości artystycznej, wydarzenia sportowe);
- Organizacja punktów usług i obsługi dla turystyki zmotoryzowanej (np. caravanning, turystyka motocyklowa);
- Upowszechnianie nowoczesnych, wykorzystujących technologie cyfrowe form dostępu do kultury i informacji o zasobach przyrodniczych;

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

- Rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki (np. kajakową, rowerową, nordic walking, konną, kulturową, historyczną, przyrodniczą, kulinarną itp.);
- Wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych;
- Integracja współpracy, promocji, informacji i zarządzania w turystyce w oparciu o działający w Polsce system: Polska Organizacja Turystyczna – Regionalne Organizacje Turystyczne – Lokalne Organizacje Turystyczne;
- Rozwój usług i infrastruktury sportowej, rekreacyjnej;
- Upowszechnianie i rozwój sportu wśród różnych grup społecznych i środowiskowych;
- Wspieranie przedsięwzięć sportowych w regionie oraz promowanie upowszechniania kultury fizycznej;
- Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych.

W omawianym dokumencie Gmina Jabłoń nie występuje samodzielnie. Rekomendowane są jednak wspólne działania na poziomie województwa, powiatu i projekty partnerskie z innymi gminami, w tym także inicjatywy bazujące na walorach dziedzictwa kulturowego.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego przyjęty został Uchwałą Sejmiku Województwa Lubelskiego Nr XI/162/2015 z 30 października 2015 r.

Zgodnie z założeniem Planu podstawowym działaniem w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego jest ochrona wszystkich zabytków, których wartość określona jest poprzez: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, wskazanie do utworzenia parku kulturowego, ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Rolą Planu jest dbałość o zachowanie jego ciągłości poprzez ochronę krajobrazu zabytkowego i krajobrazów kulturowych tradycyjnych, oraz rewitalizację i wykorzystanie obiektów i przestrzeni w rozwoju rekreacji, turystyki i działalności kulturalnej. Istotnym z punktu widzenia zachowania oryginalności dziedzictwa jest uwzględnianie obiektów zabytkowych i ich otoczenia w postępującym procesie urbanizacji, który w dotychczasowej formie często zniekształca przestrzeń kulturową.

Kierunki i działania związane z ochroną i opieką na zabytkami, zawarte w Planie:

Kierunek 1. Ochrona obiektów dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym, europejskim i krajowym

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

- 1.1. Wykorzystywanie obiektów i kształtowanie zagospodarowania przestrzeni kulturowych odpowiednio do ich statusu (światowego, europejskiego, krajowego)
- 1.2. Włączenie obiektów o wysokich wartościach kulturowych w system ochrony światowego i krajowego dziedzictwa

Kierunek 2. Ochrona i opieka nad zabytkami nieruchomymi

- 2.1. Rewaloryzacja oraz rewitalizacja układów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych
- 2.2. Rewaloryzacja obiektów i zespołów zabytkowych
- 2.3. Ochrona przed zabudową i eksponowanie miejsc pamięci narodowej, w tym miejsc wydarzeń i walk historycznych
- 2.4. Uczytelnianie reliktyw zabytków archeologicznych

Kierunek 3. Ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego

- 3.1. Wspieranie tworzenia parków kulturowych (PKult.)
- 3.2. Zachowanie i konserwacja zieleni komponowanej
- 3.3. Ochrona panoram w celu zachowania historycznych sylwet obiektów i zespołów urbanistycznych
- 3.4. Ochrona zagrożonych zanikiem tożsamości historycznie ukształtowanych krajobrazów rolniczych
- 3.5. Ochrona i odtwarzanie historycznych przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym
- 3.6. Tworzenie szlaków kulturowych

W odniesieniu do obiektów i przestrzeni publicznych o wybitnych walorach kulturowych w Planie wskazuje się obowiązek dostosowania użytkowania oraz zagospodarowania otoczenia zapewniających ich zachowanie, eksponowanie i udostępnianie odpowiednio do statusu (światowego, europejskiego, krajowego).

W ramach kształtowania i utrwalania tożsamości regionalnej oraz turystycznego wykorzystania potencjału kulturowego wskazano do ochrony: ośrodki koncentracji obiektów zabytkowych, pasma kulturowe, rekomendowane parki kulturowe, regiony architektoniczne, szlaki kulturowe o znaczeniu międzynarodowym.

Wśród działań ukierunkowanych na zachowanie wartości obiektów dziedzictwa kulturowego jako priorytetowe w Planie uznaje się: rewaloryzację oraz rewitalizację układów i zespołów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych, restaurowanie zespołów rezydencjonalnych, rewaloryzowanie obiektów techniki, w tym przemysłowych, restaurowanie i zabezpieczanie zespołów zamkowych, dworskich, pałacowo-obronnych, ratowanie obiektów sakralnego budownictwa drewnianego, cerkwi, ochronę i eksponowanie miejsc pamięci narodowej, w tym miejsc wydarzeń i walk historycznych, uczytelnianie reliktyw i zagospodarowanie zabytków archeologicznych.

W celu podkreślenia tradycji i tożsamości regionalnej w Planie wskazuje się eksponowanie: obiektów w typie renesansu lubelskiego, sanktuariów i miejsc pielgrzymkowych, obiektów sakralnych o wysokich walorach artystycznych.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

W zakresie kształtowania krajobrazu kulturowego uznaje się za niezbędne: kontynuowanie tradycyjnych form osadnictwa, utrzymanie regionalno-historycznej skali i struktury jednostek osadniczych, skupianie zabudowy na zasadzie dogęszczania istniejącej struktury jednostek osadniczych, przy kontynuowaniu historycznego układu i charakteru, ograniczanie realizacji napowietrznych linii energetycznych w otoczeniu obiektów i zespołów zabytkowych na rzecz sieci podziemnych, stosowanie form zabudowy nawiązujących do tradycyjnego budownictwa, utrzymanie obiektów małej architektury współtworzących walory krajobrazu kulturowego, ochronę ciągów alejowych wzdłuż dróg wojewódzkich, powiatowych i gminnych.

Dla obiektów i zespołów zabytkowych w Planie ustala się: zachowanie zabytków z wyeksponowaniem ich wartości wraz z ich najbliższym otoczeniem w celu zachowania tożsamości kulturowej miejsca, zagwarantowanie ochrony krajobrazowej, historycznych sylwet przestrzennych i osi widokowych, a także ekspozycji oraz obserwacji archeologicznej. W odniesieniu do zabytkowych układów urbanistycznych ustala się: zachowanie i uczytelnianie historycznych układów i funkcji rynków oraz sieci ulicznej, zachowanie lub odtwarzanie historycznego ukształtowania terenu zabytkowego zespołu miejskiego (w tym cech obronności) i układu komunikacyjnego, zachowanie lub odtwarzanie elementów układów zieleni komponowanej, zachowanie powiązań przestrzenno-funkcjonalnych elementów zespołów urbanistycznych, ochronę sylwet miast poprzez prawidłowe zagospodarowanie stref ekspozycji zespołów urbanistycznych, kształtowanie uzupełniającej zabudowy w dostosowaniu do założeń historycznych, uporządkowanie ruchu kołowego uwzględniające potrzeby ograniczania uciążliwości komunikacji i likwidowania kolizji przestrzennych.

W odniesieniu do zabytkowych ukształtowanych układów ruralistycznych przyjmuje się: ochronę układów zabudowy, dróg i placów oraz relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabudowy, utrzymywanie historycznej parcelacji, przeznaczanie pod zabudowę nowych terenów w kontynuacji historycznych siedlisk, ochrona wartościowej tradycyjnej zabudowy.

W celu zachowania unikalnych i zagrożonych w skali kraju i regionu krajobrazów wyodrębnia się strefy ochrony planistycznej fizjonomii krajobrazu kulturowego.

Za elementy ekspozycji krajobrazów kulturowych wskazane do zachowania uznaje się: elementy ekspozycji czynnej: punkty widokowe, ciągi widokowe, osie widokowe, powiązania widokowe, elementy ekspozycji biernej: panoramy, strefy ekspozycji widokowej zabytkowych obiektów i zespołów urbanistycznych (otuliny krajobrazowe), ekspozycje wewnątrz krajobrazowych, dominanty architektoniczne, otwarcia widokowe.

Ponadto w Planie uznaje się za celowe wykorzystanie zasobów kulturowych dla potrzeb turystyki poprzez: włączenie do programów rozwoju turystyki: obiektów muzealnych, dawnych budowli obronnych, dawnych zespołów rezydencjonalnych, zespołów sakralnych, zabytków techniki (m. in. wiatraków, młynów i kolejek wąskotorowych), budynków użyteczności publicznej, zagospodarowanie w formie szlaków turystycznych lub tras rowerowych historycznych szlaków handlowych, wykorzystywanie ocalałych obiektów dziedzictwa kulturowego jako wzorników w kształtowaniu lokalnej przestrzeni, a także bazy

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

dla tworzenia instytucji kultury; kształtowanie panoram miast w sposób zapewniający ochronę sylwet zabytkowych zespołów urbanistycznych. Obszary o szczególnej wartości kulturowej rekomenduje się do utworzenia parku kulturowego, rekomendowane parki kulturowe obejmuje się ochroną planistyczną polegającą przede wszystkim na ochronie funkcjonalnej i kompozycyjnej zabudowy (w tym historycznej linii zabudowy) oraz zakazie lokalizacji obiektów budowlanych negatywnie oddziałujących na krajobraz (np. elektrowni wiatrowych).

W celu podkreślenia bogactwa kultury lokalnej rekomenduje się jej eksponowanie poprzez: wspieranie rozwoju sieci muzeów i skansenów, wspieranie twórczości ludowej, a także ośrodków rzemiosła ludowego poprzez tworzenie izb regionalnych, objęcie ochroną wszelkich przejawów działalności kulturowej i kulturotwórczej, przetrwałych tradycji, obrzędów, stroju ludowego oraz wspieranie współczesnych form kontynuacji tradycji lokalnych.

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2021 - 2024

Powiatowy program opieki nad zabytkami na lata 2021-2024 powstał w związku z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 z późn. zm.) nakładającym na Zarząd województwa, powiatu lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) obowiązek sporządzania na okres 4 lat odpowiednio wojewódzkiego, powiatowego lub gminnego programu opieki nad zabytkami. Przyjęty został przez Radę Powiatu Parczewskiego Uchwałą nr XXI/208/2020 z dnia 18.12.2020 r.

Za strategiczny cel Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Parczewskiego na lata 2021-2024 przyjęto zachowanie dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie powiatu, które służyć powinno budowaniu i utrwalaniu poczucia tożsamości lokalnej społeczności, utrzymaniu ładu przestrzennego, rozwojowi turystyki oraz rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Aby go osiągnąć wskazuje się konieczność podjęcia działań priorytetowych, zapoczątkowując proces realizowany przez wiele lat, w konsekwencji których zabytki będą otaczane coraz lepszą opieką. W miarę postępów, działania winny być poddawane systematycznej weryfikacji, co pozwoli na realne dopasowanie do aktualnych możliwości finansowych i potrzeb właścicieli.

Na potrzeby Programu określone zostały trzy podstawowe priorytety, które poprzez wytyczone w ich ramach kierunki działań oraz wskazane do realizacji zadania.

Priorytet I. Zarządzanie dziedzictwem kulturowym powiatu

Kierunki działania:

I.1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania:

- Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność powiatu (w ramach opracowanego planu remontów)
- Współpraca z gminami w zakresie opracowania projektów rewaloryzacji przestrzeni publicznych

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

- Opracowanie długofalowego, uwzględniającego kompleksowość działań planu remontów obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach powiatu.

I.2. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne:

- Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością powiatu
- Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością powiatu w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych na podstawie Uchwały Rady Powiatu w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach nieruchomych i ruchomych wpisanych do rejestru zabytków

I.3. Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami:

- Szkolenie osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną;
- Wspieranie działań związanych z zabezpieczeniem obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.);
- Współpraca z urzędem pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną;
- Wspieranie utrzymywania na rynku pracy zanikających rzemiosł i zawodów (np. poprzez realizację Hallandzkiego Modelu Konserwacji Zabytków, w myśl zasady „ratować zabytki, ratować pracę, ratować rzemiosło” we współpracy z Muzeum Regionalnym w Łukowie, czy izbami regionalnymi przy kościele w Zembrach, w Gołowierzchach, w Dębowierzchach oraz w Wojcieszkowie;
- Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach budownictwa drewnianego oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach, jako jedna z możliwych form ratowania budynków niedoinwestowanych, niszczących i ginących;
- Wspieranie rozwoju regionalnych izb pamięci, skansenów itp.;
- Utworzenie parku archeologicznego poświęconego zabytkom archeologicznym związanym z regionem - amonity z jurajskich kier lodowcowych z okolic Łukowa;

Priorytet II. Ochrona krajobrazu kulturowego powiatu

II.1. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego:

- Wdrażanie zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego powiatu;

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

- Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w dokumentach programowych (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji);
- Nawiązanie w nowej architekturze do lokalnych wzorów i materiałów oraz konsekwentnego egzekwowania praw w tym zakresie;
- Legalizacja samowoli budowlanych zgodnie z obowiązującymi przepisami;

II.2. Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu:

- Podjęcie działań zmierzających do objęcia ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków obiektów zabytkowych o znaczących dla regionu wartościach historycznych, artystycznych i naukowych;

Priorytet III. Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego powiatu

III.1. Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu:

- Udostępnienie informacji o zabytkach powiatu na stronie internetowej powiatu;
- Utworzenie powiatowego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego;
- Opracowanie mapy zabytków powiatu, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego;

III.2. Edukacja społeczna i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym i jego ochronie:

- Organizowanie szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego i udział w nich;
- Wspieranie i współpraca z gminami w zakresie organizowania konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych;

III.3. Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego:

- Wspieranie i współpraca z gminami w zakresie inicjowania i organizacji obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa na obszarze powiatu;
- Pielęgnowanie (ochrona) tożsamości kulturowej regionu, wzmacnianie procesów integracyjnych w społeczności lokalnej;
- Utrwalenie w świadomości społecznej tzw. tradycji miejsca, lokalizacji nieistniejących obiektów o znaczeniu dla historii regionu;
- Oznakowanie obiektów zabytkowych i mających wartość historyczną tablicami informacyjnymi;
- Publikacja zaktualizowanych materiałów w formie broszur, ulotek, filmów, folderów, informacji na stronie internetowej powiatu;

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

- Upamiętnianie i utrwalanie w pamięci mieszkańców, zwłaszcza młodego pokolenia ważnych wydarzeń historycznych, wybitnych postaci związanych z regionem itp., poprzez działalność wydawniczą (regionalia), prowadzenie lekcji nt. przeszłości kultury regionu, organizowanie okazjonalnych wystaw i ekspozycji;
- Udostępnianie turystom informatora o zabytkach i obiektach posiadających wartość historyczną, położonych na terenie powiatu;
- Udostępnianie obiektów historycznych dla celów turystycznych i promocyjnych;
- Powołanie społecznych opiekunów zabytków podejmujących działania związane z zachowaniem wartości zabytków, utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz upowszechnieniem wiedzy o zabytkach;
- Wspieranie i współpraca z gminami w zakresie opracowywania prac studialnych (studia historycznourbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów m.in. zabudowy regionalnej, detalu architektonicznego, nekropolii);
- Wspieranie i współpraca z gminami w zakresie wykonywania inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej zagrożonych obiektów zabytkowych;
- Poszerzanie informacji o kulturze regionu;
- Sporządzenie listy obiektów do wpisania do rejestru zabytków;
- Opracowanie szlaków turystycznych (np. pieszych, rowerowych, konnych, samochodowych, wodnych) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego;
- Utworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej;
- Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą znaków „zabytek prawem chroniony” oraz tablic informacyjnych) obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego powiatu.

Program Rozwoju Powiatu Parczewskiego na lata 2021 - 2030

W Programie Rozwoju Powiatu Parczewskiego na lata 2021–2030 problematyka ochrony i opieki nad zabytkami potraktowana została w sposób ogólny. Założonym w programie celem generalnym rozwoju Powiatu Parczewskiego jest: *tworzenie warunków do zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego oraz poprawy życia mieszkańców poprzez efektywne wykorzystanie zasobów społecznych, ekonomicznych, turystycznych, i kulturowych oraz modernizację infrastruktury, poprawę jakości usług z wykorzystaniem partnerskiej współpracy*. W ramach *Celu Strategicznego 5 Rozwój infrastruktury kulturalnej oraz poprawa jakości oraz pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego i historycznego* uwzględniono *Cele operacyjne*: 5.1 *Promowanie wydarzeń kulturalnych na szczeblu regionalnym oraz krajowym*, 5.2. *Promocja i wspieranie lokalnych twórców* 5.3. *Modernizacja obiektów kulturalnych oraz poprawa dostępności dóbr kultury* 5.4. *Realizacja projektu „Centrum Kultury Sienkiewiczowskiej – I etap podniesienia atrakcyjności Muzeum, zabytkowego parku i kopca*, 5.5. *Digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego i historycznego*, 5.6. *Utworzenie certyfikowanego punktu informacji turystycznej*, 5.7.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Modernizacja oraz rozbudowa istniejących placówek kulturalnych/bibliotek, ośrodków kultury, muzeów/, 5.8. Restauracja i przebudowa zabytkowych obiektów, ich otoczenia oraz ich adaptacja do celów kulturalnych i rekreacyjnych przez właścicieli, 5.9. Rozpowszechnianie informacji o wydarzeniach kulturalnych i istniejących obiektach dziedzictwa kulturowego, 5.10. Wspieranie działań instytucji i organizacji pozarządowych zajmujących się działalnością kulturalną, 5.11. Promocja, wydawanie publikacji, upowszechnianie informacji o powiecie, 5.12. Działania promocyjno-informacyjne w mediach lokalnych, regionalnych i ogólnopolskich, 5.13. Udział w imprezach promocyjnych, targowych, 5.14. Organizowanie wydarzeń mających znaczenie dla rozwoju i upowszechniania kultury, 5.15 Wsparcie dla działalności kulturalnej prowadzonej przez organizacje społeczne oraz nagradzanie osób działających na rzecz rozwoju kulturalnego, 5.16. Rozwój współpracy z partnerami społecznymi, prywatnymi i publicznymi na rzecz efektywnej promocji zewnętrznej i popularyzacji turystyki, 5.17 Ustanowienie i organizacja Powiatowego Dnia Kultury, 5.18 Organizacja wydarzeń podtrzymujących zwyczaje i obrzędy wiejskie, 5.19. Wykorzystywanie ogólnodostępnych miejsc Biblioteki, świetlice wiejskie) do promocji dziedzictwa historycznego wsi, 5.20 Promocja i wspieranie artystów i lokalnych twórców.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Zielawy 2023 – 2030

W strategii, w analizie środowiska kulturowego, wyszczególniono obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków, w tym zlokalizowane na terenie gminy Milanów. Zwrócono uwagę na wpływ lokalnych tradycji na rozwój usług turystycznych na obszarze gmin.

W oparciu o przeprowadzoną diagnozę i analizę wyznaczono wiodące kierunki rozwoju

obszaru Doliny Zielawy. Jednym z nich jest wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych poprzez:

- rozwój gospodarstw agroturystycznych, ekologicznych,
- działania zmierzające do wykorzystania potencjału obszarów cennych przyrodniczo i kulturowo dla tworzenia warunków wzrostu społeczno - gospodarczego tych obszarów oraz określenia charakteru i natężenia funkcji turystycznej, aby nie powodowała ona dewaloryzacji lub zniszczenia walorów i zasobów przyrodniczych, które na tym terenie są podstawą jej wykształcenia,
- aktywną ochronę zasobów dziedzictwa kulturowego i przyrody, rozwój infrastruktury transportowej,
- poprawa dostępu do usług społecznych, poprawa warunków fitosanitarnych.

Sformułowano wizję obszaru gmin partnerskich Doliny Zielawy w 2023 r. jako *przestrzeni stabilnego rozwoju gospodarczego w oparciu o potencjał endogeniczny obszaru oraz bezpieczne i ekologiczne miejsce do życia i rozwoju społeczności lokalnej*. Wskazano na turystykę wiejską jako powiązaną gałąź gospodarczą obszaru, pełniącą funkcję uzupełniającą. Określono misję, polegającą na *tworzeniu warunków do rozwoju gospodarczego Doliny Zielawy oraz dążeniu do osiągnięcia specjalizacji gospodarczej przy jednoczesnym zapewnieniu wysokiej jakości życia mieszkańcom*.

Wyznaczono trzy cele strategiczne. Z problematyką dziedzictwa kulturowego pośrednio związany jest cel strategiczny 1: Rozwijająca się specjalizacja gospodarcza obszaru Doliny, Cel operacyjny 1.4.: Większa specjalizacja obszaru w zakresie turystyki wiejskiej w oparciu o lokalne zasoby. W celu operacyjnym 1.4 jako kierunek działań operacyjnych wskazano m.in. tworzenie cyfrowych zasobów gminy w zakresie e-kultury, w tym digitalizacja zasobów kulturalnych oraz działania z zakresu modernizacji i tworzenia małej infrastruktury służącej udostępnianiu miejsc atrakcyjnych dla turystów, w tym szlaków i ścieżek turystycznych.

Gmina Jabłoń jest w trakcie konsultacji społecznych projektu Listy projektów realizujących cele strategiczne Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Zielawy na lata 2023 – 2030. Na liście tej znalazł się projekt pod nazwą *Rewitalizacja obszarów zdegradowanych w miejscowości Kolano Kolonia*. Przedmiotem projektu jest adaptacja

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

zabytkowego budynku, zagospodarowanie terenu oraz zakup wyposażenia na potrzeby Domu Seniora oraz rozbudowa obiektu na potrzeby Zakładu Opiekuńczo Leczniczego - centrum rehabilitacji.

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Jabłoń na lata 2017 – 2023.

Gmina Jabłoń przystąpiła do przygotowania Lokalnego Programu Rewitalizacji. Prace nad wykonaniem dokumentu oparte były o Wytyczne Ministra Rozwoju w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020. Wytyczne w zakresie rewitalizacji, zostały wydane na podstawie art. 5 ust. 1 pkt 11 ustawy z dnia 11 lipca 2014 r. o zasadach realizacji programów w zakresie polityki spójności finansowanych w perspektywie finansowej 2014-2020 (Dz. U. 2016 poz. 217, z późn. zm.), oraz z uwzględnieniem przepisów rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r.

Na lista planowanych podstawowych projektów i przedsięwzięć rewitalizacyjnych znalazły się projekty "Roboty restauratorskie i konserwatorskie budynków znajdujących się w rejestrze zabytków i objętych opieką konserwatora zabytków- czworaków folwarcznych oraz termomodernizacja budynków wielorodzinnych mieszkalnych znajdujących się w ścisłej strefie konserwatorskiej", "Roboty restauratorskie i konserwatorskie budynków znajdujących się w rejestrze zabytków i objętych opieką konserwatora zabytków wraz z otoczeniem – termomodernizacja czworaków folwarcznych - będących własnością gminy", "Uporządkowanie i zagospodarowanie zdegradowanej przestrzeni publicznej w celu nadania nowej funkcji użytkowej, społecznej, turystycznej i kulturalnej" oraz "Uporządkowanie i zagospodarowanie zdegradowanej przestrzeni publicznej" znajdują się w ścisłej strefie konserwatorskiej oraz tworzą zabytkowy układ historyczny. Dzięki realizacji tych projektów możliwe będzie wykreowanie produktu turystycznego na bazie spuścizny po rodzie Zamoyskich.

Miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Jabłoń.

Gmina Jabłoń posiada aktualny miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy przyjęty Uchwałą Nr XXXVI/215/06 Rady Gminy Jabłoń z dnia 4 marca 2005 r. /Dz. Urz. Woj. Lub. z 2005 r. Nr 91, poz. 1835/, obejmujący tereny gminy w jej granicach administracyjnych.

Plan miejskowy określa strukturę funkcjonalno-przestrzenną gminy przy założeniu, że nadrzędnym czynnikiem kształtującym tą strukturę winno być stosowanie zasady zrównoważonego rozwoju poprzez zapewnienie warunków utrzymania równowagi przyrodniczej oraz racjonalną gospodarkę zasobami środowiska.

Priorytetem kulturowym jest zachowanie i odbudowa wartościowych elementów środowiska kulturowego dla podtrzymania tradycji, odrębności regionalnej i narodowej. Ponadto, Plan określając strukturę funkcjonalno-przestrzenną, zaleca między innymi:

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

porządkowanie struktury zabudowy oraz kształtowanie ładu przestrzennego w oparciu o tradycje regionalne.

W Planie wyznaczono następujące strefy ochrony konserwatorskiej: strefa „A” – ścisłej ochrony konserwatorskiej, strefa „B” – ochrony konserwatorskiej, Strefa „E” – ochrony ekspozycji zespołu zabytkowego, strefa „K” – ochrony krajobrazu, Strefa „OW” - obserwacji archeologicznej.

Strefa „A” - ścisłej ochrony konserwatorskiej obejmuje obiekty wpisane do rejestru zabytków tj.:

- kościół rzymskokat. pw. św. Jozafata,
 - grodzisko wczesnośredniowieczne położone w pobliżu lasu „Horodek”, znajdującego się w obrębie wsi Gęś,
 - zespół kościelny parafii rzym.-kat. p.w. św. Tomasza z Villanovy oraz plebania przy tym zespole w Jabłoniu,
 - cmentarze: rzymskokatolicki i greckokatolicki w Jabłoniu,
 - zespół pałacowo-parkowy w Jabłoniu,
 - zespół osady folwarcznej w Jabłoniu, zespół osady folwarcznej w Jabłoniu,
 - zespół folwarczny w Jabłoniu, zespół folwarczny w Jabłoniu,
 - założenie pałacowo-parkowe we wsi Kolano, założenie pałacowo-parkowe we wsi Kolano,
 - kościół rzym.-kat. parafii p.w. św. Trójcy w Paszenkach. w Paszenkach.
- (wykaz zgodny z tekstem Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gm. Jabłoń)

Strefa „B” – ochrony konserwatorskiej obejmuje:

- kapliczkę kubaturową we wsi Dawidy,
- plebanię przy kościele parafialnym we wsi Gęś,
- kapliczkę murowaną we wsi Gęś,
- cmentarz rzymskokatolicki we wsi Gęś,
- spichlerz w zespole kościelnym w Jabłoniu,
- kapliczkę przydrożną murowaną w Jabłoniu,
- kapliczkę przydrożną murowaną we wsi Kudry,
- cmentarz rzymskokatolicki w Paszenkach,
- domy drewniane o Nr: 53, 56, 60, 67, 72, 73, 74, 81, 92, 96, 115 i 117 we wsi Dawidy,
- domy drewniane o Nr: 50, 58, 97, 98, 99 i 107 oraz stodoła i obora pod Nr 58, obora ze stodołą pod Nr 106 i obora pod Nr 107 - we wsi Gęś,
- domy drewniane o Nr: 46, 50, 68, 73, 78, 78, 80, 88, 105, 109, 123 i stodoła pod Nr 105 we wsi Jabłoń,
- domy drewniane o Nr: 3 i 10 oraz obora pod Nr 3 - we wsi Kudry,
- domy drewniane o Nr: 51, 53, 61, 62, 89, 97 we wsi Paszenki.

(Część ww. obiektów nie istnieje bądź utraciło charakter zabytkowy, a co za tym idzie wykreślone zostały z wojewódzkiej ewidencji zabytków i nie zostały uwzględnione w gminnej ewidencji zabytków)

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Strefa „E” – ochrony ekspozycji zespołu zabytkowego obejmuje:

- widok na Jabłoń od strony północno-zachodniej oraz południowo-wschodniej,
- widok na zespół kościelny w Gęsi ze wszystkich stron,
- widok na zespół dworski w Kolanie od strony wsi i alei prowadzącej do Jabłonia.

Strefa „K” – ochrony krajobrazu obejmuje:

- tereny zabudowane wsi Dawidy,
- tereny zabudowane wsi Jabłoń,
- tereny zabudowane wsi Paszenki,
- część terenów zabudowanych wsi Gęś,
- część terenów zabudowanych wsi Kolano.

Strefa „OW” - obserwacji archeologicznej, obejmuje obszary występowania śladów osadniczych (obszary stanowisk archeologicznych wraz z otoczeniem), zgodnie z ewidencją AZP, w miejscowościach: Dawidy, Gęś, Jabłoń, Jabłoń Wantopol, Kalinka, Kolano, Kolonia Kolano, Kudry, Łubno, Paszenki i Puchowa Góra.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. *Zarys historii gminy Jabłoń*

Najstarsze osadnictwo na tym terenie datowane jest na schyłkową fazę straszej epoki kamienia – paleolit (ok. 10-8 tys. lat p.n.e.). Poświadczają je znaleziska zgubionych lub porzuconych narzędzi wykonanych z odłupków lub wiórów krzemiennych. Uzyskiwane w ten sposób rozmaite rodzaje noży, drapacze, rylce czy ostrza krzemienne służyły do zdobywania i przetwórstwa żywności oraz produkcji narzędzi z surowców organicznych.

Na przełomie IX i VIII tysiąclecia p.n.e. następuje stopniowe ocieplenie klimatu, niosące za sobą również zmiany w szacie roślinnej. Miejsce tundry i zimnego stepu zajmują lasy. Nowe warunki przyrodnicze wymuszają zmianę sposobu gospodarowania zasobami środowiska przez ludność zamieszkującą te tereny. Wykształca się model gospodarki zbieracko-łowieckiej, a w miejsce uniwersalnych paleolitycznych form narzędzi krzemiennych, kościanych i rogowych pojawiają się wyspecjalizowane narzędzia krzemienne, oraz kościane i rogowie narzędzia zaopatrzone w drobne zbrojniki krzemienne. Okres ten znany jest w archeologii jako mezolit. Ludzie osiedlali się w tym okresie w nielicznych grupach w krótkotrwałych obozowiskach.

Młodsza epoka kamienia (neolit) na ziemiach polskich rozpoczyna się ok. 4600 r. p.n.e. Jej najważniejszą cechą było pojawienie się gospodarki wytwórczej obok wyłącznie dotąd stosowanej gospodarki zbieracko-łowieckiej. Pierwsze grupy rolników, którzy osiedlili się w tej części Polski należały do kręgu nazywanego kulturą pucharów lejkowatych. Jej plemiona prowadziły gospodarkę rolniczo - pasterską, posługując się narzędziami z odłupków i wiórów

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

krzemiennych oraz starannie wykonanymi toporkami i siekierkami kamiennymi, niejednokrotnie wykonanymi z importowanego surowca krzemienno-ego. Obok narzędzi kamiennych i kościanych pojawia się ceramika naczyniowa. Ta właśnie grupa narzędzi stanowi niemal wyłączność wśród znalezisk datowanych na okres neolitu. Najczęściej są to znaleziska luźne, znaczące trasę przejścia pasterskich grup ludności kultury ceramiki sznurowej lub kultury amfor kulistych.

Schyłkowe fazy neolitu związane są zapewne z napływem ludności z południa. Wraz z jej napływem rozpowszechnia się rolnictwo i hodowla zwierząt.

Rozpowszechnienie się miedzi i brązu do produkcji narzędzi rozpoczęło także nowy rozdział w dziejach ludzkości - epokę metali. We wczesnej fazie tej epoki (II okres epoki brązu tj. ok. 1400-1200 lat p.n.e.) dzisiejszy obszar gminy Jabłoń zasiedlony został przez plemiona kultury trzcinieckiej. Ludność tej kultury zamieszkiwała zarówno osady stałe jak i niewielkie obozowiska. Półnomadyczny charakter osadnictwa tej kultury związany był z dominującą rolą hodowli w gospodarce. Mimo określenia epoki brązu, śladami tej kultury są narzędzia krzemienne oraz ceramika naczyniowa.

W III okresie epoki brązu na interesującym nas obszarze powstają pierwsze osady kultury łużyckiej. Osadnictwo tej kultury funkcjonowało tutaj jeszcze we wczesnej epoce żelaza t.j. do ok. 650 r. p.n.e. Ntomiast na przełomie starszej epoki żelaza i okresu lateńskiego z kultury łużyckiej wyłania się tzw. kultura grobów kloszowych.

W dalszym ciągu okresu lateńskiego pojawia się tu ludność związana z kulturą przeworską, która zasiedla te tereny również w okresie wpływów rzymskich. Prowadziła też ożywione kontakty handlowe z cesarstwem oraz jego prowincjami. W okresie wpływów rzymskich pojawia się na terenach Polski kultura wielbarska. Okres wpływów rzymskich na naszych ziemiach kończy się wraz z ogromnymi migracjami ludów barbarzyńskich spowodowaną atakiem Hunów na obszary nadczarnomorskie, potem zaś na ziemie imperium rzymskiego. W końcu IV w. n.e. wyludniają się także ziemie polskie, które ponownemu zasiedleniu ulegają dopiero z napływem ludności słowiańskiej.

Wczesne średniowiecze rozpoczyna się w 2. poł. VI wieku. W okresie tym dominującą formą osadnictwa były otwarte, pozbawione umocnień osiedla z zabudową typu ziemiankowego lub półziemiankowego. Ślady z tego okresu są ściśle związane z osadnictwem słowiańskim. W następnych wiekach dochodzi do zintensyfikowania osadnictwa słowiańskiego, które swój szczyt osiąga na początku państwowości państwa Piastów. Jakkolwiek we wcześniejszym osadnictwie można się dopatrywać organizacji plemiennej, to co najmniej od XI wieku mamy do czynienia z osadnictwem przynajmniej częściowo inspirowanym przez aparat władzy. Od tego czasu można zaobserwować wyludnianie terenu spowodowane najazdami ruskimi, pruskimi, a później jaćwieskimi i litewkimi i ponowne próby zasiedlenia wyniszczonych obszarów.

W okresie wczesnośredniowiecznym obszar gminy Jabłoń związany był z grodem w Brześciu i znajdował się przejściowo pod władztwem państwa piastowskiego i księstw ruskich.

W XV w. teren ten był częścią dóbr Horodysko-rossoskich, które należały generalnie do Wielkiego Księstwa Litewskiego, a w jego ramach do bardzo rozległego województwa

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

trockiego. W roku 1513 a ostatecznie w 1520 r. król Zygmunt I utworzył samodzielne województwo podlaskie ze stolicą w Drohiczynie, składające się z ziem: drohickiej, bielskiej, mielnickiej, brzeskiej, kobryńskiej i kamienieckiej. Interesujące nas dobra, w tym także Jabłoń, znalazły się w powiecie brzeskim. Na mocy reform administracyjnych w Wielkim Księstwie Litewskim w 1566 r., z dotychczasowego województwa podlaskiego wydzielono powiaty brzeski, kobryński i kamieniecki, tworząc z nich nowe województwo brzesko-litewskie.

W 1569 r. w związku z unią lubelską, województwo podlaskie zostało wcielone do Korony, zaś brzesko-litewskie pozostało w Wielkim Księstwie Litewskim. Granica województw podlaskiego i brzesko-litewskiego stała się jednocześnie granicą między Koroną a Litwą. Jej przebieg budził liczne spory i wątpliwości. Jabłoń leżała w granicach ziemi brzeskiej, więc po 1566 r. znalazła się w nowo utworzonym województwie brzesko-litewskim. Bezpośrednio po 1569 r., kiedy województwo podlaskie zostało przyłączone do Korony, Jabłoń pozostawała w województwie brzesko-litewskim Wielkiego Księstwa Litewskiego. Sytuacja zaczęła komplikować się począwszy od lat 70. XVI wieku. Kasper Dembiński, poślubiwszy w 1575 r. Marynę Kopciównę stał się właścicielem dóbr horodyskich, w tym Jabłonia. Słynął z konfliktowego charakteru i częstych procesów sądowych. Będąc „koroniarzem” unikał stawania i rozstrzygania swych spraw przed sądami ziemskimi i grodzkimi w Brześciu. Konsekwentnie swoje sprawy kierował do grodu mielnickiego. Szczególnie było to widoczne po 1580 r., kiedy został podkomorzym mielnickim. Upór i konsekwencja Dembińskiego przyniosły skutek. W dokumencie z 1576 r. dobra horodyskie określane były jako leżące w „ziemi podlaskiej”, w 1578 r. mowa była już wyraźnie o województwie podlaskim. O ile jeszcze w rejestrach podatkowych województwa podlaskiego z 1580 r. dobra horodysko-rossoskie nie były uwzględnione, o tyle od przełomu XVI i XVII w., aż do III rozbioru Rzeczypospolitej, dobra te, z Jabłoniem, Gęsią, Dawidami, Kolanem, Paszenkami i Kudrami zaliczane były konsekwentnie do ziemi mielnickiej województwa podlaskiego. Zważywszy, że tzw. trakt wołyńsko-łomaski zaliczany był z reguły do Litwy, należy podkreślić, że interesujące nas dobra nie miały bezpośredniej łączności terytorialnej z ziemią mielnicką. Były jej enklawą, otoczoną ziemiami województw brzeskiego i lubelskiego.

Po III rozbiorze Rzeczypospolitej miejscowość znalazła się najpierw w cyrkule bialskim (od 1796 r.) a potem w cyrkule włodawskim, z siedzibą władz w Białej Podlaskiej (od 1803 r.) Galicji Zachodniej w zaborze austriackim. Po włączeniu w 1809 r. tzw. Nowej Galicji do Księstwa Warszawskiego, w 1810 r. weszła w skład powiatu włodawskiego departamentu siedleckiego. Po powstaniu w 1815 r. Królestwa Polskiego, w wyniku reformy administracyjnej z 1816 r., znalazła się powiecie włodawskim obwodu radzyńskiego (złożonego z powiatów radzyńskiego i włodawskiego) województwa podlaskiego (od 1837 r. guberni podlaskiej).

W latach 1844–1866 leżała w okręgu włodawskim powiatu radzyńskiego guberni lubelskiej, a od 1867 r. w powiecie radzyńskim guberni siedleckiej (w latach 1912–1915 guberni chełmskiej).

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

W latach 1915–1918 r. znajdowała się w strefie wojskowej okupacji niemieckiej, tzw. Etappen Inspektion Armee Bug. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę należała do powiatu radzyńskiego województwa lubelskiego (1918–1939) a w czasie okupacji niemieckiej dystryktu lubelskiego (1939–1944). Następnie ponownie w powiecie radzyńskim województwa lubelskiego (1944–1954). W 1954 r. włączona została w skład nowopowstałego powiatu parczewskiego.

W latach 1975–1999 w województwie białkopodlaskim, potem ponownie w powiecie parczewskim województwa lubelskiego.

Jabłoń ma długie tradycje związane z funkcjonowaniem ośrodka gminnego. Gminy dominialne wprowadzono na podstawie Konstytucji Księstwa Warszawskiego. Na mocy ustawy z 1809 r. wprowadzono gminy wiejskie, na czele których stali wójtowie, którymi zostawali z urzędu właściciele dóbr ziemskich, którzy za zgodą władz zwierzchnich mogli wyznaczać swoich zastępców. Wójtowie byli wykonawcami zarządzeń władz państwowych, opiekowali się majątkiem gminnym, czuwali nad bezpieczeństwem, porządkiem i zdrowiem mieszkańców. Przy tym pełnili swoją funkcję bezpłatnie. Pomocą wójtom w poszczególnych wsiach służyli sołtysi. Wieś Jabłoń należała wówczas do gminy Jabłoń.

Po utworzeniu na mocy ukazu cara Aleksandra II gmin samorządowych w Królestwie Polskim w 1864 r. powstała gmina Jabłoń, która obejmowała wsie: Jabłoń z awulsem Annopol, Kolano, Dawidy, Gęś, Kudry, Paszenki z awulsem Puchowa Góra, Radcze z awulsem Amelin, Rudzieniec z folwarkiem Wandopol. W 1933 r. Jabłoń został siedzibą gromady, we wspomnianej gminie, obejmującej Jabłoń (wieś, folwark i leśnictwo), folwark Antopol i kolonię Wandopol.

Po likwidacji gmin w 1954 r. do gromady Jabłoń dołączono gromady: Kudry, Puchowa Góra i Paszenki, a w 1961 r. Dawidy, Gęś i Łubno. W 1973 r. przywrócono gminę Jabłoń (Dawidy, Holendernia, Gęś, Jabłoń, Jabłoń – Wantopol, Kalinka, Kolano, Kolano–Kolonia, Kudry, Łubno, Paszenki i Puchowa Góra).

5.2.2. Zabytki nieruchome występujące na terenie gminy Jabłoń

Na terenie gminy Jabłoń, na podstawie terenowej inwentaryzacji, przeprowadzonej w 2021 r. oraz weryfikacji w 2023 r., odnotowano 93 obiekty o charakterze zabytkowym, które zostały włączone do gminnej ewidencji zabytków. Są wśród nich budowle sakralne, budynki użyteczności publicznej, zespoły dworskie i folwarczne, cmentarze, budownictwo wiejskie, mała architektura: kapliczki, figury i krzyże przydrożne oraz miejsca pamięci narodowej.

Architektura sakralna w gminie Jabłoń reprezentowana jest przez świątynie jak również kaplice wyznania rzymskokatolickiego. Do cennych, zabytkowych obiektów sakralnych należy drewniany kościół parafialny pw. Świętej Trójcy w Paszenkach, murowane kościoły: pw. Jozafata w Gęsi, pw. św. Tomasza z Villanowy w Jabłoni, pw. Imienia NMP w Kolonii Kolano, kaplica pałacowa w Jabłoni oraz przydrożne kapliczki kubaturowe w miejscowościach: Dawidy i Gęś.

Zespoły rezydencjonalne w gminie Jabłoń znajdują się dwa zespoły tego typu: zespół pałacowy w Jabłoniu, z murowanym dworem, oraz budynkami towarzyszącymi z początku XX w. i dziewiętnastowiecznym parkiem, oraz XIX-wieczny zespół dworsko-parkowy w Kolonii Kolano z zachowanym parkiem.

Budynki użyteczności publicznej - z tej grupy zabytków na terenie gminy zachował się budynek Urzędu Gminy w Jabłoniu, będący częścią zabudowy folwarcznej. Do obiektów tej grupy można również zaliczyć budynek gajówki w Jabłoniu-Wantopolu z początku XX w.

Cmentarze – na terenie gminy Jabłoń występują cmentarze wyznaniowe rzymskokatolickie w: Gęsi, Jabłoniu, Kolanie i Paszenkach. Na cmentarzach w Gęsi, Jabłoniu i Paszenkach zlokalizowane są mogiły z okresu II wojny światowej. Ponad to w Gęsi i Jabłoniu zlokalizowane są pozostałości cmentarzy unickich.

Budownictwo ludowe – zabytkowe budownictwo ludowe tego regionu: domy mieszkalne i budynki gospodarcze, to budowle drewniane o konstrukcji zrębowej. Na terenie gminy najwięcej zachowało się domów z okresu międzywojennego oraz późniejszych, w większości jednak utraciły one swoje walory zabytkowe w wyniku ich współczesnych przekształceń. Z krajobrazu gminy niemal całkowicie zniknęła dawna zabudowa gospodarcza. Do gminnej ewidencji zabytków włączono jedynie 3 zabytkowe domy mieszkalne w gęsi i Jabłoniu oraz 1 spichlerz towarzyszący plebanii w Jabłoniu.

Zabudowa folwarczna – zabudowa tego typu związana jest z funkcjonowaniem osady folwarcznej funkcjonującej przy zespole pałacowym w Jabłoniu. W jej skład wchodzi zarówno murowane obiekty mieszkalne w postaci dwojaków, czworaków i sześcioraków oraz rządcówki, jak również zabudowa części gospodarczej: spichlerz, dwie obory i kuźnia.

Mała architektura – na terenie gminy występuje dość duże nasycenie tradycyjnymi elementami krajobrazu polskiej wsi, jakimi są krzyże, różnorodne kapliczki i figury przydrożne. Ustawiane one były na rozstajach dróg, w miejscach objawień religijnych, na pamiątkę ważnych dla społeczności lokalnej wydarzeń. Większość z nich to fundacje mieszkańców wsi, którzy stawiali je jako swoje wota za przeżycie wojny, powroty z obozów, uzdrowienia. Krzyże są najczęściej drewniane, rzadziej kamienne, betonowe lub metalowe. Wśród kapliczek są obiekty kubaturowe z niewielkim wnętrzem, z ołtarzykiem na którym znajduje się obraz lub figura przedstawiająca osobę boską lub świętych. Są też kapliczki murowane w postaci słupów lub filarów, z wnęką mieszczącą przedstawienie świętego. Mają one często formę kilkukondygnacyjną, nakryte są daszkiem namiotowym, zdobione są płycinami i gzymsami. Kapliczki i krzyże otoczone są często ozdobnymi płótkami lub obsadzone kwiatami, ozdobnymi krzewami lub drzewami.

Z terenu gminy 33 elementy małej architektury: krzyże, kapliczki i figury przydrożne zostały włączone do gminnej ewidencji zabytków.

Miejsca Pamięci Narodowej - Świadectwem tragicznych wydarzeń gminy, związanych z czasami powstań i wojen, są miejsca pamięci narodowej. Na terenie gminy Jabłoń większość takich miejsc dotyczy drugiej wojny światowej. Są to upamiętnienia zarówno żołnierzy poległych podczas kampanii wrześniowej jak i w dalszym toku wojny. Osobną kategorię stanowią upamiętnienia pochówków żydowskich ofiar mordów

niemieckich okupantów. Obiektów tych nie włączano do gminnej ewidencji zabytków, zewidencjonowano je natomiast jako zabytki grobownictwa wojennego.

5.2.3. *Zabytki ruchome występujące na terenie gminy*

Zgodnie z art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

W gminie Jabłoń do wartościowych obiektów ruchomych należy dawne wyposażenie kościołów parafialnych w Paszenkach, Gęsi i Jabłoni. Obiekty te figurują w wojewódzkiej ewidencji zabytków ruchomych.

Do zabytków ruchomych należy również zaliczyć kamienne i żeliwne nagrobki z cmentarzy parafialnych. Zespół zabytkowych nagrobków z XIX i pocz. XX w. zachował się na starym cmentarzu w Jabłoni. Natomiast na nowym cmentarzu rzymskokatolickim w Jabłoni zachowały się interesujące przykłady nagrobków z okresu dwudziestolecia międzywojennego. Nieliczne nagrobki z tego okresu znajdują się również na cmentarzu rzymskokatolickim w Paszenkach.

5.2.4. *Zabytki archeologiczne występujące na terenie gminy*

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach gminy. Stanowiska archeologiczne zewidencjonowane są w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Na terenie gminy znajduje się 131 ujętych w gminnej ewidencji zabytków, w tym jeden wpisany do rejestru zabytków.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Na terenie gminy Jabłoń znajdują się trzy obiekty **wpisane do rejestru zabytków województwa lubelskiego**.

Miejscowość	Zakres wpisu	Nr rej. zabytków	Decyzja wpisu
Gęś	kościół rzymskokat. pw. św. Jozafata, wraz z otaczającym drzewostanem, na działce wskazanej w dec., w gran. wg zał. planu	A/1330	decyzja Wojewody Białkopodlaskiego z dn. 17.09.1997, znak: PSOZ-1110/2/97
Jabłoń	obszar zabytkowy – w gran. określonych na załączonym planie, obejmujący: 1) zespół pałacowo-parkowy (d. pałac wraz z jego dekoracją stiukową, boazeriami, parkietami, stolarką otworów, kominkami, wyposażeniem reprezentacyjnego hallu i klatki schodowej, galeria łącząca skrzydło wschodnie pałacu z oficyną, oficyna, kaplica, założenie dziedzińca przed pałacem, brama wjazdowa, domek odźwiernego, park kajobrazowy ze starodrzewiem – w granicach wg załącznika), 2) osadę folwarczną, 3) kościół parafialny wraz z plebanią, 4) stary cmentarz z XIX w. nagrobkami, 5) drzewostan - w granicach obszaru zabytkowego	A/601	decyzja WKZ w Lublinie z dn. 27.05.1972, znak: KL.IV-7/1/72; - decyzja WKZ w Lublinie z dn. 31.12.1974, znak: KL.IV-7/26/74
Jabłoń-Wantopol	budynek gajówki, w gran. murów zewn. – na działce wskazanej w dec., wg zał. wyrysu	A/12	decyzja LWKZ w Lublinie z dn. 19.07.2007, znak:

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

			KD/4402/4/2988/2002
Kolano /obręb Kolonia Kolano/	założenie dworsko-ogrodowe Kolano, położone w obrębie ewidencyjnym Kolonia Kolano, obejmujące: dwór, park, kościół parafialny pw. Imienia NMP, dzwonnice, plac przykościelny, w granicach obszaru odpowiadającego działkom geodezyjnym nr 497/1, 498, 499, wskazanego na załączniku do decyzji	A/1416	decyzja WKZ w Białej Podlaskiej z dn. 17.06.1985, znak: KL.VII-5340/8/85 decyzja LWKZ z 12.05.2017 r. znak: KD.5130.28.2.2017 - zmiana decyzji wpisu
Paszenki	kościół paraf. pw. św. Trójcy (d. cerkiew unicka)	A/38	decyzja WKZ w Lublinie z dn. 14.04.1966, znak KL.V-7/44/66

Na terenie gminy Jabłoń nie utworzono parków kulturowych, choć w programach opieki nad zabytkami wyższej rangi (wojewódzki i powiatowy) przewidziane jest utworzenie Jabłońskiego Parku Kulturowego, nie ma również obiektów uznanych za pomnik historii.

Gmina Jabłoń posiada aktualny miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy przyjęty Uchwałą Nr XXIII/111/05 Rady Gminy Jabłoń z dnia 4 marca 2005 r. W Planie wyznaczono następujące strefy ochrony konserwatorskiej: strefa „A” – ścisłej ochrony konserwatorskiej, strefa „B” – ochrony konserwatorskiej, Strefa „E” – ochrony ekspozycji zespołu zabytkowego, strefa „K” – ochrony krajobrazu, Strefa „OW” - obserwacji archeologicznej.

(Poniższe wykazy zredagowano zgodnie z tekstem Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gm. Jabłoń)

Strefa „A” - ścisłej ochrony konserwatorskiej obejmuje obiekty wpisane do rejestru zabytków tj.:

- kościół rzymskokat. pw. św. Jozafata,
- grodzisko wczesnośredniowieczne położone w pobliżu lasu „Horodek”, znajdującego się w obrębie wsi Gęś,
- zespół kościelny parafii rzym.-kat. p.w. św. Tomasza z Villanovy oraz plebania przy tym zespole w Jabłoni,
- cmentarze: rzymskokatolicki i greckokatolicki w Jabłoni,
- zespół pałacowo-parkowy w Jabłoni,
- zespół osady folwarcznej w Jabłoni, zespół osady folwarcznej w Jabłoni,
- zespół folwarczny w Jabłoni, zespół folwarczny w Jabłoni,
- założenie pałacowo-parkowe we wsi Kolano, założenie pałacowo-parkowe we wsi Kolano,
- kościół rzym.-kat. parafii p.w. św. Trójcy w Paszenkach.

(wykaz zgodny z tekstem Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gm. Jabłoń)

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Strefa „B” – ochrony konserwatorskiej obejmuje:

- kapliczkę kubaturową we wsi Dawidy,
 - plebanię przy kościele parafialnym we wsi Gęś,
 - kapliczkę murowaną we wsi Gęś,
 - cmentarz rzymskokatolicki we wsi Gęś,
 - spichlerz w zespole kościelnym w Jabłoni,
 - kapliczkę przydrożną murowaną w Jabłoni,
 - kapliczkę przydrożną murowaną we wsi Kudry,
 - cmentarz rzymskokatolicki w Paszenkach,
 - domy drewniane o Nr: 53, 56, 60, 67, 72, 73, 74, 81, 92, 96, 115 i 117 we wsi Dawidy,
 - domy drewniane o Nr: 50, 58, 97, 98, 99 i 107 oraz stodoła i obora pod Nr 58, obora ze stodołą pod Nr 106 i obora pod Nr 107 - we wsi Gęś,
 - domy drewniane o Nr: 46, 50, 68, 73, 78, 80, 88, 105, 109, 123 i stodoła pod Nr 105 we wsi Jabłoń,
 - domy drewniane o Nr: 3 i 10 oraz obora pod Nr 3 - we wsi Kudry,
 - domy drewniane o Nr: 51, 53, 61, 62, 89, 97 we wsi Paszenki.
- (Część ww. obiektów nie istnieje bądź utraciło charakter zabytkowy, a co za tym idzie wykreślone zostały z wojewódzkiej ewidencji zabytków i nie zostały uwzględnione w gminnej ewidencji zabytków)

Strefa „E” – ochrony ekspozycji zespołu zabytkowego obejmuje:

- widok na Jabłoń od strony północno-zachodniej oraz południowo-wschodniej,
- widok na zespół kościelny w Gęsi ze wszystkich stron,
- widok na zespół dworski w Kolanie od strony wsi i alei prowadzącej do Jabłonia.

Strefa „K” – ochrony krajobrazu obejmuje:

- tereny zabudowane wsi Dawidy,
- tereny zabudowane wsi Jabłoń,
- tereny zabudowane wsi Paszenki,
- część terenów zabudowanych wsi Gęś,
- część terenów zabudowanych wsi Kolano.

Strefa „OW” - obserwacji archeologicznej, obejmuje obszary występowania śladów osadniczych (obszary stanowisk archeologicznych wraz z otoczeniem), zgodnie z ewidencją AZP, w miejscowościach: Dawidy, Gęś, Jabłoń, Jabłoń Wantopol, Kalinka, Kolano, Kolonia Kolano, Kudry, Łubno, Paszenki i Puchowa Góra.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

5.4. Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Gminna ewidencja zabytków gminy Jabłoń opracowana została w 2023 r. zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i przyjęta Zarządzeniem nr 28/23 Wójta Gminy Jabłoń z dnia 19 października 2023 r.

Gminna Ewidencja Zabytków prowadzona jest w formie kart adresowych zawierających podstawowe informacje, umożliwiające określenie zabytku oraz jego miejsce położenia.

Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162 poz.1568 z późn. zm.) ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programu opieki nad zabytkami przez gminy.

W gminnej ewidencji gminy Jabłoń ujęto 93 zabytki nieruchome i 131 zabytków archeologicznych.

**WYKAZ OBIEKTÓW UJĘTYCH W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW,
NIEWPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW, GMINY JABŁOŃ**

Lp.	Miejscowość	Nazwa	Czas powstania	Adres/lokalizacja
1.	DAWIDY	KAPLICZKA Z FIGURĄ NAJŚWIĘTSZEGO SERCA PANA JEZUSA	II poł. XX w.	W pasie drogowym (dz. Nr 336) przed ogrodzeniem posesji nr 33
2.	DAWIDY	KRZYŻ PRZYDROŻNY Z RZEŹBĄ CHRYSYTA UKRZYŻOWANEGO	2002 r. (pierwotnie 1902 r.)	przy skrzyżowaniu, dz. nr 336
3.	DAWIDY	KAPLICZKA	I poł. XIX w.	Przy skrzyżowaniu, dz. nr 496
4.	DAWIDY	OBELISK Z KRZYŻEM	1935 r.	Przy skrzyżowaniu, dz. nr 496
5.	DAWIDY	CMENTARZ EPIDEMICZNY	XIX w. lub początek XX w.	Dz. nr 492/2, 493
6.	DAWIDY	KRZYŻ	XIX w. lub początek XX w.	Dz. nr 492/2
7.	DAWIDY	KAPLICZKA Z FIGURĄ NAJŚWIĘTSZEGO SERCA PANA JEZUSA	1953 r.	W linii ogrodzenia posesji nr 66, dz. nr 373, 391
8.	DAWIDY	KRZYŻ	I połowa XX w.	Za ogrodzeniem posesji nr 108 jednak w zasięgu pasa drogowego na dz. Nr 391
9.	DAWIDY	KRZYŻ	I połowa XX w.	Przy skrzyżowaniu

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

				zjeździe w drogę polną, dz. nr 630
10.	GEŚ	KRZYŻ DWURAMIENNY	I połowa XX w.	przy skrzyżowaniu od strony Rudzieńca na dzi. Nr 555
11.	GEŚ	KRZYŻ	połowa XX w.	przy skrzyżowaniu na wusokości posesji nr 61, na dzi. Nr 688
12.	GEŚ	KRZYŻ	połowa XX w.	Przy posesji nr 7, dz. Nr 514
13.	GEŚ	KRZYŻ	XX w.	Przy posesji nr 152, w pasie drogowym przy skrzyżowaniu na dz. Nr 1383
14.	GEŚ	KRZYŻ	XX w.	Przy skrzyżowaniu we wsch. Narożniku dz. nr 1097
15.	GEŚ	KRZYŻ	XX w.	Przy zakręcie drogi polnej, w pasie drogowym na dz. Nr 1160
16.	GEŚ	KRZYŻ	XX w.	Na posesji szkolnej nr 165, przy skrzyżowaniu na dz. Nr 1167
17.	GEŚ	KRZYŻ DWURAMIENNY	1940 r.	skrzyżowanie naprzeciw posesji nr 161 przy skrzyżowaniu, na pograniczu działek nr 1147 (pas drogowy) i 1181
18.	GEŚ	KAPLICZKA Z RZEŻBĄ ŚW. JANA NEPOMUCENA	XIX w.	Przy rozwidleniu dróg w pasie drogowym na dz. nr 1147
19.	GEŚ	KAPLICZKA PRZYDROŻNA Z FIGURĄ ŚW. ANTONIEGO	1903 r.	Przy posesji nr 128, dz. nr 1146
20.	GEŚ	KAPLICZKA Z FIGURĄ MATKI BOSKIEJ	1949 r.	Przy skrzyżowaniu na terenie działki nr 731/1 przy budynku nr 181
21.	GEŚ	DOM	I połowa XX w.	Geś 99 (dawniej 97)
22.	GEŚ	DOM	I połowa XX w.	Geś 100 (dawniej 98)
23.	GEŚ	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PW. ŚW. JOZAFATA	1912 r.-II poł XX w.	Dz. 689, 691/1
24.	GEŚ	KOŚCIÓŁ PW. ŚW. JOZAFATA	1912 r.-1913 r.	Dz. 689
25.	GEŚ	CMENTARZ	1912 r. – II poł	Dz. 689, 691/1

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

		PRZYKOŚCIELNY W ZESPOLE KOŚCIOŁA PW. ŚW. JOZAFATA	XX w.	
26.	GEŚ	OGRODZENIE CMENTARZA W ZESPOLE KOŚCIOŁA PW. ŚW. JOZAFATA	II poł. XX w.	Dz. 689, 691/1
27.	GEŚ	DRZEWOSTAN W ZESPOLE KOŚCIOŁA PW. ŚW. JOZAFATA	1912 r. – pocz. XXI w.	Dz. 689, 691/1
28.	GEŚ	CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI	1906 r.	Dz. Nr 693
29.	GEŚ	CMENTARZ UNICKI I PRAWOSŁAWNY	XIX w.	Dz. Nr 700
30.	JABŁOŃ	OBSZAR ZABYTKOWY	I poł. XX w.	Północna część Jabłonia
31.	JABŁOŃ	ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY	I poł. XX w.	Augusta Zamojskiego 6b, dz. nr 2030
32.	JABŁOŃ	GALERIA ŁĄCZĄCA PAŁAC Z OFICYNĄ	1904-1905 r.	Augusta Zamojskiego 6b, dz. nr 2030
33.	JABŁOŃ	OFICYNA	1891, 1904-1905 r.	Augusta Zamojskiego 6b, dz. nr 2030
34.	JABŁOŃ	DOMEK ODŹWIERNEGO	1904-1905 r.	Augusta Zamojskiego 6b, dz. nr 2030
35.	JABŁOŃ	BRAMA WJAZDOWA	1904-1905 r.	Augusta Zamojskiego 6b, dz. nr 2030
36.	JABŁOŃ	KAPLICA	1904-1905 r.	Augusta Zamojskiego 6b, dz. nr 2030
37.	JABŁOŃ	PAŁAC	1904-1905 r.	Augusta Zamojskiego 6b, dz. nr 2030
38.	JABŁOŃ	PARK I ZAŁOŻENIE DZIEDZIŃCA PRZED PAŁACEM	I poł. XIX w., I ćw. XX w.	Augusta Zamojskiego 6b, dz. nr 2030
39.	JABŁOŃ	OSADA FOLWARCZNA	I poł. XX w.	Augusta Zamojskiego 6b, dz. nr 2030
40.	JABŁOŃ	STARY CMENTARZ Z XIX W.	początek XIX w.	Po drugiej stronie drogi w stosunku do zespołu kościelnego i cmentarza parafialnego, dz. nr 1991
41.	JABŁOŃ	CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI	1919 r.	Na północny wchód od zespołu kościelnego, dz. nr 679
42.	JABŁOŃ	PLEBANIA W ZESPOLE KOŚCIELNYM	1936 r.	ul. Kościelna 1, dz. nr 679
43.	JABŁOŃ	SPICHLERZ	XX w.	ul. Kościelna 1, dz. nr 679

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

44.	JABŁOŃ	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO PW. ŚWIĘTEGO TOMASZA Z VILLANOVY	1919 r.	ul. Kościelna 1, dz. nr 679
45.	JABŁOŃ	KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. TOMASZA Z VILLANOVY	1907-1909 r.	ul. Kościelna 1, dz. nr 679
46.	JABŁOŃ	OGRODZENIE ZESPOŁU KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO PW. ŚWIĘTEGO TOMASZA Z VILLANOVY	I ćw. XX w.	ul. Kościelna 1, dz. nr 679
47.	JABŁOŃ	CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY W ZESPOLE KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO PW. ŚWIĘTEGO TOMASZA Z VILLANOVY	I ćw. XX w.	ul. Kościelna 1, dz. nr 679
48.	JABŁOŃ	DRZEWOSTAN W ZESPOLE KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO PW. ŚWIĘTEGO TOMASZA Z VILLANOVY	I ćw. XX w.	ul. Kościelna 1, dz. nr 679
49.	JABŁOŃ	KRZYŻ	pocz. XX w.	Na rozstaju dróg na dz. nr 757
50.	JABŁOŃ	BAŻANCIARNIA	pocz. XX w.	W części parkowej zespołu pałacowo-parkowego, za kanałem Wieprz-Krzna, na dz. nr 2014/2
51.	JABŁOŃ	FIGURA MATKI BOŻEJ NIEPOKALANEJ	XIX w. lub pocz. XX w.	Na pograniczu posesji przy ul. Tadeusza Kościuszki 14 (dz. nr 2117) i pasa drogowego (dz. nr 2169) w rejonie skrzyżowania z ul. Lipową
52.	JABŁOŃ	URZĄD GMINY W ZESPOLE OSADY FOLWARCZNEJ	ok. 1914 r.	ul. A. Zamoyskiego 27, dz. nr 1566/5
53.	JABŁOŃ	CZWORAK	1910 r.	ul. Krótka 1, dz. nr 2087, 2088
54.	JABŁOŃ	CZWORAK	1910 r.	ul. Krótka 1a, dz. nr 2090/1, 2090/2, 2091/1, 2091/2
55.	JABŁOŃ	CZWORAK	1910 r.	ul. Kościuszki 4, dz. nr 2129
56.	JABŁOŃ	OŚMIORAK	1913 r.	ul. Kościuszki 4a, dz. nr

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

				2130
57.	JABŁOŃ	SZEŚCIORAK	1914 r.	ul. Kościuszki 1, dz. nr 2137
58.	JABŁOŃ	CZWORAK	1910 r.	ul. Zamoyskiego 13, dz. nr 2139
59.	JABŁOŃ	SZEŚCIORAK	1910 r.	ul. Zamoyskiego 9c, dz. nr 2147
60.	JABŁOŃ	DWOJAK	1910 r.	ul. Zamoyskiego 9a
61.	JABŁOŃ	RZĄDCÓWKA	1905 r.	ul. Zamoyskiego
62.	JABŁOŃ	DOM	1920 R.	ul. Polna 7a (d. 109), dz. nr 1510
63.	JABŁOŃ	KRZYŻ	pocz. XX w.	Przy skrzyżowaniu, na granicy dz. nr 572 i 621, obok posesji nr 5
64.	JABŁOŃ	KAPLICZKA	1929 r.	Przy skrzyżowaniu, na dz. nr 948, naprzeciw posesji nr 6
65.	JABŁOŃ	KUŹNIA W ZESPOLE FOLWARCZNYM	1914 r.	Dz. nr 2154/12, na wschodnim krańcu osady Jabłoń
66.	JABŁOŃ	OBORA I W ZESPOLE FOLWARCZNYM	ok. 1913 r.	Dz. nr 2154/12, na wschodnim krańcu osady Jabłoń
67.	JABŁOŃ	OBORA II W ZESPOLE FOLWARCZNYM	ok. 1913 r.	Dz. nr 2154/12, na wschodnim krańcu osady Jabłoń
68.	JABŁOŃ	SPICHLERZ W ZESPOLE FOLWARCZNYM	ok. 1913 r.	Dz. nr 2154/12, na wschodnim krańcu osady Jabłoń
69.	JABŁOŃ-WANTOPOL	GAJÓWKA	1905-1914 r.	W lesie Smuga, na dz. nr 620/4
70.	JABŁOŃ-WANTOPOL	DWA KRZYŻE	pocz. XX w. i 2003 r.	Na skraju lasu Smuga od strony gruntów Kolonia Kolano, na dz. nr 625/
71.	KALINKA	KRZYŻ PRAWOSŁAWNY	pocz. XX w.	przed posesją nr 23, na dz. nr 207
72.	KOLANO	KRZYŻ	I poł. XX w.	Na rozstaju dróg na dz. nr 490 (pas drogowy), niemal naprzeciw posesji nr 67a
73.	KOLANO	KRZYŻ	I poł. XX w.	Wśród pól, na granicy działek nr 416 i 527 (pas drogowy), naprzeciw skrzyżowania z drogą polną

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

74.	KOLANO	KRZYŻ	I poł. XX w.	przed posesją nr 39, w pasie drogowym na dz. nr 489
75.	KOLONIA KOLANO	CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI	01.01.1920 r.	dz. nr 86/2
76.	KOLONIA KOLANO	KRZYŻ DWURAMIENNY	1942 r.	Przy remizie strażackiej, na dz. nr 87
77.	KOLONIA KOLANO	ZAŁOŻENIE DWORSKO-OGRODOWE	XVIII, XIX, XX w.	Kolonia Kolano 45 i 46, dz. nr 497/1, 498, 499
78.	KOLONIA KOLANO	DWÓR	poł. XIX w.	Kolonia Kolano 45, dz. nr 497/1
79.	KOLONIA KOLANO	PARK DWORSKI	II. poł. XIX w.	Kolonia Kolano 45, dz. nr 497/1
80.	KOLONIA KOLANO	PIWNICA	XIX/XX w.	Kolonia Kolano 45, dz. nr 497/1
81.	KOLONIA KOLANO	KOŚCIÓŁ PW. IMIENIA NMP	1860 r.	Kolonia Kolano 46, dz. nr 498
82.	KOLONIA KOLANO	DZWONNICA	Ok. 1930 r.	Kolonia Kolano 46, dz. nr 498
83.	KOLONIA KOLANO	CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY	Ok. 1930 r.	Kolonia Kolano 46, dz. nr 498
84.	KUDRY	KAPLICZKA	1954 r.	
85.	PASZENKI	CMENTARZ EPIDEMICZNY	XIX w.	Przy drodze wojewódzkiej Parczew - Biała Podlaska, na dz. nr 66
86.	PASZENKI	KRZYŻ	I poł. XX w.	W pasie drogowym (dz. nr 24) przed posesją nr 115
87.	PASZENKI	KRZYŻ	1970 r.	W pasie drogowym (dz. nr 202) w połowie drogi prowadzącej do wsi
88.	PASZENKI	ZESPÓŁ KOŚCIELNY (D. CERKWI UNICKIEJ)	1717 r.	Dz. nr 427
89.	PASZENKI	KOŚCIÓŁ PW. ŚW. TRÓJCY (D. CERKIEW UNICKA)	1717 r. 1890 r.	Dz. nr 427
90.	PASZENKI	CMENTARZ PRZYKOŚCIELNY (D. CMENTARZ PRZYCERKIEWNY)	1717 r. 1890 r.	Dz. nr 427
91.	PASZENKI	DRZEWOSTAN W ZESPOLE KOŚCIELNYM (D. CERKWI UNICKIEJ)	XX w.	Dz. nr 427
92.	PASZENKI	CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI	pocz. XX w.	Dz. nr 440

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

93.	PUCHOWA GÓRA	KAPLICZKA Z SERCA PANA JEZUSA	1932 r.	Na skrzyżowaniu z drogą gruntową (dz. nr 671), na dz. nr 669
-----	--------------	-------------------------------	---------	--

**WYKAZ ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH UJĘTYCH W GMINNEJ
EWIDENCJI ZABYTEKÓW GMINY JABŁOŃ**

Lp.	Nazwa stanowiska archeologicznego	Rodzaj stanowiska i chronologia	Miejscowość	Nr działki/ek geodezyjnej /ych
1	Dawidy st. 1, AZP 67-85 st. 15	osada (późny neolit <i>kultura ceramiki grzebykowo-dółkowej</i>)	DAWIDY	233
2	Dawidy st. 2, AZP 67-85 st. 16	osada (wczesna epoka brązu)	DAWIDY	231
3	Dawidy st. 3, AZP 67-85 st. 17	ślady osadnictwa (wczesna epoka brązu)	DAWIDY	227
4	Dawidy st. 4, AZP 67-85 st. 18	ślad osadnictwa (wczesna epoka brązu)	DAWIDY	317
5	Dawidy st. 5, AZP 67-85 st. 19	ślad osadnictwa (chronologia nieokreślona)	DAWIDY	316
6	Dawidy st. 6, AZP 67-85 st. 20	ślady osadnictwa (wczesna epoka brązu)	DAWIDY	319
7	Dawidy st. 7, AZP 67-85 st. 21	osada (późny neolit <i>kultura ceramiki grzebykowo-dółkowej</i>)	DAWIDY	233
8	Dawidy st. 8, AZP 67-85 st. 22	osada (wczesna epoka brązu)	DAWIDY	494/2
9	Dawidy st. 9, AZP 67-85 st. 23	osada (wczesna epoka brązu)	DAWIDY	102
10	Dawidy st. 11, AZP 67-85 st. 57	ślady osadnictwa (wczesna epoka brązu)	DAWIDY	375
11	Dawidy st. 12, AZP 67-85 st. 58	osada (wczesna epoka brązu)	DAWIDY	385

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Lp.	Nazwa stanowiska archeologicznego	Rodzaj stanowiska i chronologia	Miejscowość	Nr działki/ek geodezyjnej /ych
12	Gęś st. 1, AZP 67-85 st. 38	ślad osadnictwa (wczesna epoka brązu)	GEŚ	461
13	Gęś st. 2, AZP 67-85 st. 39	ślad osadnictwa (chronologia nieokreślona)	GEŚ	479
14	Gęś st. 4, AZP 67-85 st. 50	osada (wczesna epoka brązu)	GEŚ	448
15	Gęś st. 5, AZP 67-85 st. 73	osada (wczesna epoka brązu)	GEŚ	758
16	Podgęsie st. 1, AZP 67-85 st. 40	ślad osadnictwa (wczesna epoka brązu)	GEŚ	493
17	Podgęsie st. 2, AZP 67-85 st. 41	ślad osadnictwa (chronologia nieokreślona)	GEŚ	492/1
18	Podgęsie st. 3, AZP 67-85 st. 42	osada (chronologia nieokreślona)	GEŚ	496
19	Gęś st. 2, AZP 68-85 st. 4	ślady osadnictwa (wczesne średniowiecze XI w., XI-XIII w.)	GEŚ	573, 574/2, 575
20	Gęś st. 3, AZP 68-85 st. 5	osada (okres nowożytny), ślady osadnictwa (późne średniowiecze XIV-XV w.)	GEŚ	1087, 1088/1
21	Gęś st. 4, AZP 68-85 st. 6	ślady osadnictwa (starożytność-wczesne średniowiecze, wczesne średniowiecze XI-XIII w., późne średniowiecze)	GEŚ	1204
22	Gęś st. 5, AZP 68-85 st. 7	ślady osadnictwa (, epoka żelaza, wczesne średniowiecze X-XIII w., okres nowożytny)	GEŚ	1231, 1232, 1233/2, 1235
23	Gęś st. 6, AZP 68-85 st. 8	ślady osadnictwa (późne średniowiecze XIII-XIV w, chronologia nieokreślona)	GEŚ	1513
24	Gęś st. 7, AZP 68-85 st. 11	ślad osadnictwa (starożytność)	GEŚ	1289/2
25	Gęś st. 8, AZP 68-85 st. 22	ślad osadnictwa (chronologia nieokreślona)	GEŚ	1486/3
26	Gęś st. 9, AZP 68-85 st. 23	ślad osadnictwa (wczesne średniowiecze XI-XII w.)	GEŚ	840
27	Gęś st. 1, AZP 67-85 st. 2	Grodzisko (wczesne średniowiecze XI-	GEŚ	42, 149, 205, 206, 207,

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Lp.	Nazwa stanowiska archeologicznego	Rodzaj stanowiska i chronologia	Miejscowość	Nr działki/ek geodezyjnej /ych
		XIII w.)		208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216
28	Jabłoń st. 3, AZP 67-86 st. 21	ślady osadnictwa (neolit <i>kultura pucharów lejkowatych</i> , epoka żelaza, okres nowożytny)	JABŁOŃ	678
29	Jabłoń st. 4, AZP 67-86 st. 22	ślady osadnictwa (wczesne średniowiecze, okres nowożytny)	JABŁOŃ	678
30	Jabłoń st. 5, AZP 67-86 st. 23	ślady osadnictwa (epoka kamienia-epoka żelaza, starożytność)	JABŁOŃ	514/2, 515
31	Jabłoń st. 6, AZP 67-86 st. 24	ślady osadnictwa (epoka kamienia-epoka żelaza, starożytność-wczesne średniowiecze)	JABŁOŃ	505, 506
32	Jabłoń st. 8, AZP 67-86 st. 26	ślady osadnictwa (epoka kamienia-epoka żelaza, starożytność, okres nowożytny)	JABŁOŃ	977, 978, 979, 980, 981/1
33	Jabłoń st. 9, AZP 67-86 st. 27	osada (wczesne średniowiecze), ślady osadnictwa (epoka kamienia-epoka żelaza)	JABŁOŃ	958, 959, 960, 961
34	Jabłoń st. 10, AZP 67-86 st. 28	ślady osadnictwa (epoka kamienia-epoka żelaza, starożytność)	JABŁOŃ	958
35	Jabłoń st. 11, AZP 67-86 st. 29	ślady osadnictwa (epoka kamienia-epoka żelaza, neolit <i>kultura pucharów lejkowatych</i> , okres nowożytny)	JABŁOŃ	953/6
36	Jabłoń st. 12, AZP 67-86 st. 30	ślady osadnictwa (epoka kamienia-epoka żelaza, wczesne średniowiecze, okres nowożytny)	JABŁOŃ	949
37	Jabłoń st. 13, AZP 67-86 st. 31	ślad osadnictwa (neolit <i>kultura pucharów lejkowatych</i>)	JABŁOŃ	929
38	Jabłoń st. 14, AZP 67-86 st. 32	osada (nieokreślona)	JABŁOŃ	928/1, 928/2, 929

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Lp.	Nazwa stanowiska archeologicznego	Rodzaj stanowiska i chronologia	Miejscowość	Nr działki/ek geodezyjnej /ych
39	Jabłoń st. 15, AZP 67-86 st. 33	ślady osadnictwa (epoka żelaza, wczesne średniowiecze)	JABŁOŃ	932
40	Jabłoń st. 16, AZP 67-86 st. 34	ślady osadnictwa (epoka kamienia, starożytność, wczesne średniowiecze XII-XIII w.)	JABŁOŃ	936/2, 937
41	Jabłoń st. 17, AZP 67-86 st. 35	ślady osadnictwa (epoka kamienia-epoka żelaza, wczesne średniowiecze XII-XIII w., okres nowożytny)	JABŁOŃ	934
42	Jabłoń st. 18, AZP 67-86 st. 36	ślady osadnictwa (mezolit, epoka kamienia-epoka żelaza, starożytność, nieokreślona)	JABŁOŃ	930, 931, 932
43	Jabłoń st. 19, AZP 67-86 st. 38	ślady osadnictwa (wczesne średniowiecze, okres nowożytny)	JABŁOŃ	1040/3
44	Jabłoń st. 20, AZP 67-86 st. 39	ślad osadnictwa (epoka kamienia-epoka żelaza)	JABŁOŃ	1223
45	Jabłoń st. 21, AZP 67-86 st. 41	ślady osadnictwa (starożytność, wczesne średniowiecze)	JABŁOŃ	1637
46	Jabłoń st. 22, AZP 67-86 st. 42	ślady osadnictwa (okres nowożytny)	JABŁOŃ	1166/2
47	Jabłoń st. 23, AZP 67-86 st. 43	ślad osadnictwa (starożytność)	JABŁOŃ	1200
48	Jabłoń st. 24, AZP 67-86 st. 44	ślady osadnictwa (późne średniowiecze, okres nowożytny)	JABŁOŃ	1405, 1406
49	Jabłoń-Wantopol st. 1, AZP 67-86 st. 40	ślad osadnictwa (wczesne średniowiecze)	JABŁOŃ	2196
50	Jabłoń st. 3, AZP 68-86 st. 18	ślady osadnictwa (późne średniowiecze-okres nowożytny)	JABŁOŃ	1484/6
51	Jabłoń st. 4, AZP 68-86 st. 19	ślady osadnictwa (okres nowożytny)	JABŁOŃ	1705
52	Jabłoń st. 5, AZP 68-86 st. 20	ślady osadnictwa (okres nowożytny)	JABŁOŃ	2227/1
53	Jabłoń st. 7, AZP 67-86 st. 25	ślad osadnictwa (paleolit schyłkowy)	JABŁOŃ	293
54	Antopol st. 1, AZP 68-86 st. 22	osada (okres nowożytny), ślady osadnictwa (starożytność, okres	JABŁOŃ-	140/1

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Lp.	Nazwa stanowiska archeologicznego	Rodzaj stanowiska i chronologia	Miejscowość	Nr działki/ek geodezyjnej /ych
		wpływów rzymskich <i>kultura przeworska</i>)	WANTOPOL	
55	Antopol st. 2, AZP 68-86 st. 23	ślady osadnictwa (okres nowożytny)	JABŁOŃ-WANTOPOL	140/4
56	Antopol st. 3, AZP 68-86 st. 24	konstrukcja ziemna o nieokreślonej funkcji (chronologia nieokreślona)	JABŁOŃ-WANTOPOL	118, 119/5, 119/6
57	Jabłoń st. 6, AZP 68-86 st. 21	ślad osadnictwa (średniowiecze)	Jabłoń-Wantopol	52/1
58	Puchowa Góra st. 17, AZP 68-86 st. 50	ślady osadnictwa (starożytność)	JABŁOŃ-WANTOPOL	282/1
59	Kalinka st. 1, AZP 68-86 st. 30	ślad osadnictwa (starożytność)	KALINKA	134
60	Kalinka st. 2, AZP 68-86 st. 31	ślad osadnictwa (starożytność)	KALINKA	117
61	Kalinka st. 3, AZP 68-86 st. 35	ślad osadnictwa (starożytność)	KALINKA	234
62	Kalinka st. 4, AZP 68-86 st. 36	ślad osadnictwa (starożytność)	KALINKA	261
63	Kolano st. 9, AZP 68-85 st. 10	ślad osadnictwa (epoka kamienia-wczesna epoka brązu)	KOLANO	22
64	Kolano st. 10, AZP 68-85 st. 12	ślad osadnictwa (młodszy okres przedrzymski)	KOLANO	30
65	Kolano st. 33, AZP 68-85 st. 55	ślady osadnictwa (epoka kamienia, późne średniowiecze)	KOLANO	146/10
66	Kolano st. 1, AZP 68-86 st. 25	ślady osadnictwa (okres nowożytny)	KOLANO	231
67	Kolano st. 2, AZP 68-86 st. 26	ślady osadnictwa (okres nowożytny)	KOLANO	224/2
68	Kolano st. 3, AZP 68-86 st. 27	ślady osadnictwa (okres nowożytny)	KOLANO	220/8
69	Kolano st. 4, AZP 68-86 st. 28	osada (okres nowożytny)	KOLANO	220/6
70	Kolano st. 5, AZP 68-86 st. 29	ślady osadnictwa (okres nowożytny)	KOLANO	213
71	Kolano st. 6, AZP 68-86 st. 32	ślad osadnictwa (chronologia nieokreślona)	KOLANO	121/1

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Lp.	Nazwa stanowiska archeologicznego	Rodzaj stanowiska i chronologia	Miejscowość	Nr działki/ek geodezyjnej /ych
72	Kolano st. 7, AZP 68-86 st. 33	ślady osadnictwa (starożytność, okres nowożytny)	KOLANO	128/7
73	Kolano st. 8, AZP 68-86 st. 34	ślad osadnictwa (okres nowożytny)	KOLANO	128/8
74	Kolano-Kolonia st. 1, AZP 68-86 st. 1	ślad osadnictwa (starożytność)	KOLONIA KOLANO	81
75	Kolano-Kolonia st. 2, AZP 68-86 st. 2	ślady osadnictwa (starożytność, okres nowożytny)	KOLONIA KOLANO	72
76	Kolano-Kolonia st. 3, AZP 68-86 st. 3	ślad osadnictwa (starożytność)	KOLONIA KOLANO	72
77	Kolano-Kolonia st. 4, AZP 68-86 st. 4	ślad osadnictwa (okres nowożytny)	KOLONIA KOLANO	70
78	Kolano-Kolonia st. 5, AZP 68-86 st. 5	ślad osadnictwa (okres nowożytny)	KOLONIA KOLANO	60/1
79	Kolano-Kolonia st. 6, AZP 68-86 st. 6	ślad osadnictwa (okres nowożytny)	KOLONIA KOLANO	54/2
80	Kolano-Kolonia st. 7, AZP 68-86 st. 7	ślad osadnictwa (starożytność)	KOLONIA KOLANO	17/2
81	Kolano-Kolonia st. 8, AZP 68-86 st. 8	ślad osadnictwa (starożytność)	KOLONIA KOLANO	35
82	Kolano-Kolonia st. 9, AZP 68-86 st. 9	ślad osadnictwa (starożytność)	KOLONIA KOLANO	9
83	Kolano-Kolonia st. 10, AZP 68-86 st. 10	ślady osadnictwa (starożytność)	KOLONIA KOLANO	74
84	Kolano-Kolonia st. 11, AZP 68-86 st. 11	ślady osadnictwa (starożytność)	KOLONIA KOLANO	12
85	Kolano-Kolonia st. 12, AZP 68-86 st. 12	ślad osadnictwa (wczesna epoka żelaza <i>kultura pomorska</i>)	KOLONIA KOLANO	334
86	Kolano-Kolonia st. 13, AZP 68-86 st. 13	ślad osadnictwa (starożytność)	KOLONIA KOLANO	307

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Lp.	Nazwa stanowiska archeologicznego	Rodzaj stanowiska i chronologia	Miejscowość	Nr działki/ek geodezyjnej /ych
87	Kolano-Kolonia st. 14, AZP 68-86 st. 14	ślad osadnictwa (starożytność)	KOLONIA KOLANO	306/1
88	Kolano-Kolonia st. 15, AZP 68-86 st. 15	ślad osadnictwa (starożytność)	KOLONIA KOLANO	456
89	Kolano-Kolonia st. 16, AZP 68-86 st. 16	ślad osadnictwa (starożytność)	KOLONIA KOLANO	337/1
90	Kolano-Kolonia st. 17, AZP 68-86 st. 17	ślad osadnictwa (starożytność)	KOLONIA KOLANO	340/2
91	Kudry st. 1, AZP 67-86 st. 46	ślad osadnictwa (neolit)	KUDRY	434/1
92	Kudry st. 2, AZP 67-86 st. 47	ślady osadnictwa (wczesne średniowiecze XII w., okres nowożytny)	KUDRY	401
93	Kudry st. 3, AZP 67-86 st. 48	osada (nieokreślona)	KUDRY	426/3
94	Kudry st. 4, AZP 67-86 st. 49	ślad osadnictwa (epoka brązu-wczesna epoka żelaza <i>kultura łużycka</i>)	KUDRY	386/1
95	Kudry st. 5, AZP 67-86 st. 50	ślady osadnictwa (późne średniowiecze, okres nowożytny)	KUDRY	337
96	Kudry st. 6, AZP 67-86 st. 51	ślady osadnictwa (starożytność, okres nowożytny)	KUDRY	295
97	Gęś st. 3, AZP 67-85 st. 48	ślad osadnictwa (chronologia nieokreślona)	ŁUBNO	325/5
98	Kolonia Łubno st. 1, AZP 67-85 st. 47	osada (wczesna epoka brązu)	ŁUBNO	321, 322
99	Łubno st. 1, AZP 67-85 st. 43	ślad osadnictwa (chronologia nieokreślona)	ŁUBNO	444
100	Łubno st. 2, AZP 67-85 st. 44	ślad osadnictwa (chronologia nieokreślona)	ŁUBNO	425/1
101	Łubno st. 3, AZP 67-85 st. 45	ślady osadnictwa (chronologia nieokreślona)	ŁUBNO	561
102	Łubno st. 4, AZP 67-85 st. 46	ślady osadnictwa (wczesna epoka	ŁUBNO	351/3

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Lp.	Nazwa stanowiska archeologicznego	Rodzaj stanowiska i chronologia	Miejscowość	Nr działki/ek geodezyjnej /ych
		brązu)		
103	Łubno st. 5, AZP 67-85 st. 70	ślady osadnictwa (wczesna epoka brązu)	ŁUBNO	508/5
104	Łubno st. 6, AZP 67-85 st. 71	osada (wczesna epoka brązu)	ŁUBNO	529
105	Łubno st. 7, AZP 67-85 st. 72	osada (neolit, wczesna epoka brązu), ślady osadnictwa (średniowiecze)	ŁUBNO	400/2, 401/6
106	Jabłoń st. 2, AZP 67-86 st. 2	kurhan (okres nowożytny XVIII-XIX w.)	PASZENKI	66
107	Paszenki st. 1, AZP 67-86 st. 19	ślady osadnictwa (okres nowożytny)	PASZENKI	77, 78
108	Paszenki st. 2, AZP 67-86 st. 20	ślady osadnictwa (średniowiecze, okres nowożytny)	PASZENKI	171/2, 172
109	Paszenki st. 3, AZP 67-86 st. 45	ślad osadnictwa (okres nowożytny)	PASZENKI	192
110	Puchowa Góra st. 23, AZP 68-87 st. 31	ślad osadnictwa (epoka brązu)	PUCHOWA GÓRA	270
111	Puchowa Góra st. 1, AZP 68-86 st. 56	ślad osadnictwa (starożytność)	PUCHOWA GÓRA	96
112	Puchowa Góra st. 2, AZP 68-86 st. 57	ślad osadnictwa (okres wpływów rzymskich <i>kultura przeworska</i>)	PUCHOWA GÓRA	98
113	Puchowa Góra st. 3, AZP 68-86 st. 58	osada (starożytność), ślad osadnictwa (wczesne średniowiecze)	PUCHOWA GÓRA	113, 114, 115, 116
114	Puchowa Góra st. 4, AZP 68-86 st. 37	osada (epoka brązu-wczesna epoka żelaza <i>kultura lużycka</i> , wczesne średniowiecze)	PUCHOWA GÓRA	417, 418
115	Puchowa Góra st. 5, AZP 68-86 st. 38	ślad osadnictwa (epoka brązu-wczesna epoka żelaza <i>kultura lużycka</i>)	PUCHOWA GÓRA	422
116	Puchowa Góra st. 6, AZP 68-86 st. 39	osada (epoka brązu-wczesna epoka żelaza <i>kultura lużycka</i>)	PUCHOWA GÓRA	427, 428, 429, 430
117	Puchowa Góra st. 7, AZP 68-86 st. 40	osada (epoka brązu-wczesna epoka żelaza <i>kultura lużycka</i>), ślad osadnictwa	PUCHOWA GÓRA	436/3, 437, 438, 439

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Lp.	Nazwa stanowiska archeologicznego	Rodzaj stanowiska i chronologia	Miejscowość	Nr działki/ek geodezyjnej /ych
		(chronologia nieokreślona)		
118	Puchowa Góra st. 8, AZP 68-86 st. 41	osada (epoka brązu-wczesna epoka żelaza <i>kultura lużycka</i> , wczesne średniowiecze)	PUCHOWA GÓRA	447, 448, 449
119	Puchowa Góra st. 9, AZP 68-86 st. 42	osada (epoka brązu-wczesna epoka żelaza <i>kultura lużycka</i>)	PUCHOWA GÓRA	454, 455, 456, 457, 458, 459, 460
120	Puchowa Góra st. 10, AZP 68-86 st. 43	ślady osadnictwa (starożytność)	PUCHOWA GÓRA	462/1
121	Puchowa Góra st. 11, AZP 68-86 st. 44	ślady osadnictwa (starożytność)	PUCHOWA GÓRA	416
122	Puchowa Góra st. 12, AZP 68-86 st. 45	osada (starożytność)	PUCHOWA GÓRA	400
123	Puchowa Góra st. 13, AZP 68-86 st. 46	ślad osadnictwa (wczesne średniowiecze)	PUCHOWA GÓRA	393
124	Puchowa Góra st. 14, AZP 68-86 st. 47	ślady osadnictwa (starożytność, średniowiecze)	PUCHOWA GÓRA	383, 384, 385
125	Puchowa Góra st. 15, AZP 68-86 st. 48	ślady osadnictwa (starożytność)	PUCHOWA GÓRA	381
126	Puchowa Góra st. 16, AZP 68-86 st. 49	ślady osadnictwa (starożytność)	PUCHOWA GÓRA	380
127	Puchowa Góra st. 18, AZP 68-86 st. 51	ślady osadnictwa (starożytność, średniowiecze)	PUCHOWA GÓRA	371
128	Puchowa Góra st. 19, AZP 68-86 st. 52	ślad osadnictwa (późny neolit <i>kultura amfor kulistych</i>)	PUCHOWA GÓRA	369/1
129	Puchowa Góra st. 20, AZP 68-86 st. 53	osada (starożytność)	PUCHOWA GÓRA	367/4
130	Puchowa Góra st. 21, AZP 68-86 st. 54	ślady osadnictwa (późny neolit <i>kultura amfor kulistych</i>)	PUCHOWA GÓRA	363, 364

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Lp.	Nazwa stanowiska archeologicznego	Rodzaj stanowiska i chronologia	Miejscowość	Nr działki/ek geodezyjnej /ych
131	Puchowa Góra st. 22, AZP 68-86 st. 55	śląd osadnictwa (starożytność)	PUCHOWA GÓRA	96

5.5. Zabytki o największym znaczeniu dla gminy

Do najwartościowszych zabytków, położonych na terenie gminy Jabłoń, należą:

- Zespół kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Jozafata w Gęsi, w którego skład wchodzi: kościół pw. św. Jozafata, cmentarz przykościelny, drzewostan i ogrodzenie,
- obszar zabytkowy w Jabłoniu obejmujący: 1) zespół pałacowo-parkowy (pałac, galeria łącząca skrzydło wschodnie pałacu z oficyną, oficyna, kaplica, założenie dziedzińca przed pałacem, brama wjazdowa, domek odźwiernego, park krajobrazowy ze starodrzewem, 2) osadę folwarczną, 3) kościół parafialny wraz z plebanią, 4) stary cmentarz z XIX w. z nagrobkami, 5) drzewostan - w granicach obszaru zabytkowego,
- budynek gajówki w miejscowości Jabłoń-Wantopol,
- założenie dworsko-ogrodowe położone w obrębie ewidencyjnym Kolonia Kolano, obejmujące: dwór, park, kościół parafialny pw. Imienia NMP, dzwonnice i plac przykościelny,
- kościół paraf. pw. św. Trójcy (dawna cerkiew unicka) w Paszenkach.

Zespół kościoła rzymskokatolickiego pw. św. Jozafata w Gęsi

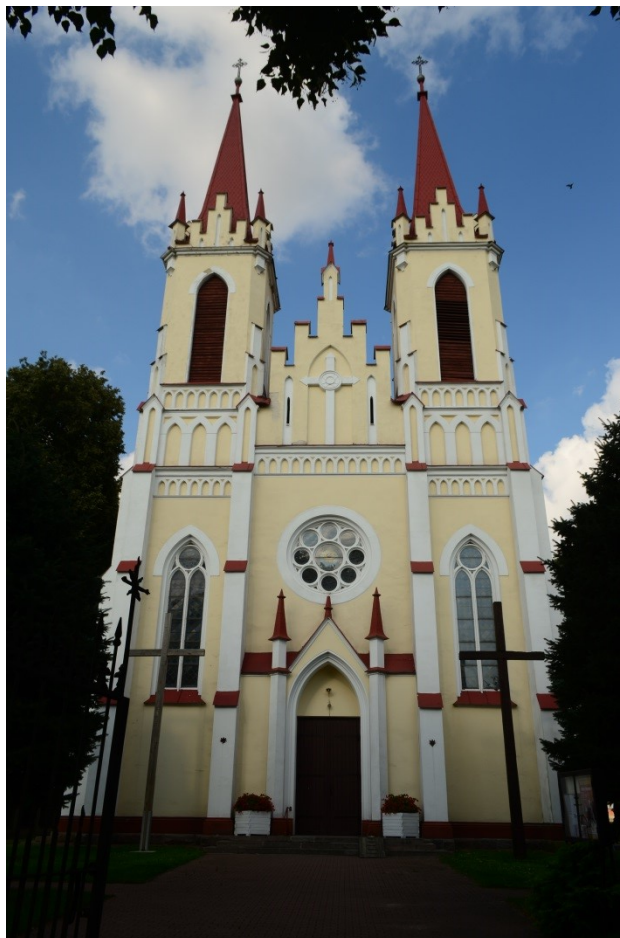
Zespół kościoła pw. Św. Jozafata w Gęsi położony jest we wschodniej części wsi. Powstanie zespołu kościelnego zapoczątkowała budowa kościoła rzymskokatolickiego w latach 1912-1913. Główną fundatorką kościoła księżna Maria Czetwertyńska. Kościół został wybudowany w związku z możliwościami, a zarazem wyzwaniem wynikającymi z ukazu tolerancyjnego cara Mikołaja II z 1905 r., dzięki któremu w miejscu późniejszego kościoła wybudowano drewnianą kaplicę, po czym przystąpiono do budowy plebanii i budynków gospodarczych. Pozwolenie na budowę kościoła uzyskano w roku 1910. Parafia została erygowana w roku 1919, a po roku 1945 przeprowadzono remont świątyni po czym miała miejsce jej konsekracja 1951 roku. W późniejszych latach ukształtowała się obecna forma zespołu.

Zespół składa się z kościoła, cmentarza przykościelnego otoczonego ogrodzeniem oraz szpalerem drzewostanem składającym się ze szpaleru lipowego poza ogrodzeniem i kilku drzew iglastych w większości iglastych z przodu zespołu. Zespół posiada bardzo dużą wartość historyczną i zabytkową ze względu na jego główny element, czyli neogotycki kościół pw. Św. Jozafata, wybudowanego wg projektu Jana Olearskiego w latach 1912-1913. W roku 1946 przeprowadzono remont świątyni, w trakcie którego m.in. wymieniono pokrycie dachu z dachówki na blachę. W roku 1951 kościół został konsekrowany.

Kościół murowany z czerwonej cegły i obustronnie otynkowany, posadzka z terakoty, sklepienia gwiaździste i krzyżowe w zakrystii, okna witrażowe na konstrukcji metalowej, drzwi drewniane. Wybudowany na planie krzyża łacińskiego, jednonawowy. Nawa trójpłaszczyznowa z transeptem i dodatkowym krótszym przęsłem pod chórem i wieżami. Prezbiterium dwupłaszczyznowe, zamknięte trójbocznie. Po obu stronach prezbiterium zakrystie.

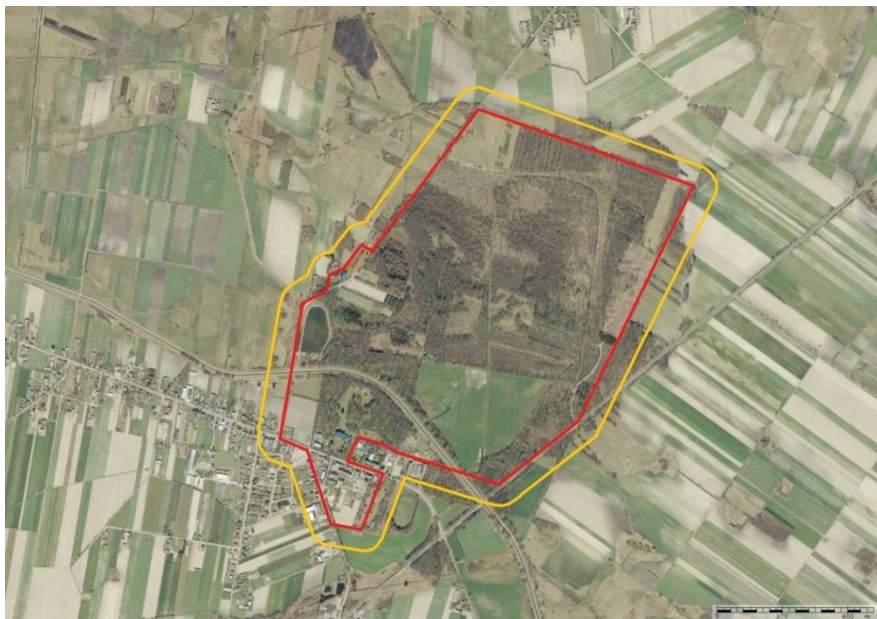
Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Bryła dwuwieżowa złożona z oszkarpowanych prostopadłościanów dach nawy i transeptu dwuspadowy, prezbiterium przykryte dachem pięciopółaciowym. Wieże oszkarpowane, zwieńczone strzelistymi, ośmiobocznymi hełmami.

Kościół pw. Św. Józefa w Gęsi

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Obszar zabytkowy w Jabłoni

Obszar zabytkowy położony w północno-wschodniej części Jabłonia składa się z zespołu pałacowo-parkowego, osady folwarcznej i zespołu kościoła parafialnego wraz z cmentarzem. Tworzył się w ciągu I połowy XX w. W latach 1904-1905 powstał nowy pałac, następnie w latach 1907-1909 wybudowany został kościół parafialny, którego zaplecze rozbudowało się po erygowaniu parafii w 1919 r. Wówczas również urządzono cmentarz parafialny. W latach 1910-1914 powstały budynki folwarczne. Całość założenia uzupełnił zaś park krajobrazowy, w którym zlokalizowany został budynek bażaniarni.

Jest to rozległy obszar, którego centralnym elementem jest zespół pałacowo-parkowy, a jego poszczególne elementy są ze sobą powiązane strukturalnie i stylistycznie.

Zespół pałacowo-parkowy w Jabłoni

Zespół pałacowo-parkowy swoje początki ma w roku 1891, kiedy to w miejsce starego pałacyku Strzyżowskich wzniesiono późnoklasycystyczny dwór (zw. obecnie oficyną) wg projektu Ksawerego de Makowo Makowskiego. W latach 1904-1905 zrealizowano budowę nowego, zachowanego do naszych czasów, okazałego pałacu w stylu późnego gotyku angielskiego z elementami renesansowymi i manierystycznymi, wg proj. powstałego w wiedeńskiej pracowni Fellnera i Helmera. Wraz z pałacem powstała oranżeria, kaplica i ćwierćkolista galeria, dowiązująca pałac do oficyny (d. dworu). Na nowo zakomponowany został park wg proj. Franciszka Szaniora i wzniesiona neogotycka brama z domkiem odźwiernego. Na południe od rezydencji powstała osada folwarczna z kilkunastoma budynkami mieszkalnymi i gospodarczymi. Pałac był nowoczesną, luksusową rezydencją, wyposażoną w urządzenia sanitarne, c. o., windę i klimatyzację. W 1944 r. majątek został upaństwowiony, a pałac od 1952 r. użytkowała szkoła rolnicza. W 1968 w. częściowo zniszczony pożarem r., remontowany w latach 1969-1971.

Aktualnie będąc własnością prywatną, poddawany został kompleksowej restauracji, jednak niedokończoną. Zespół posiada wyjątkową wartość historyczną i architektoniczną.

Pałac w Jabłoniu

Pałac neogotycki wybudowany w latach 1904-1905, elewacją frontową zwrócony na południe. Wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta, dwukondygnacyjny, podpiwniczony, z mieszkalnym poddaszem. Murowany z cegły, otynkowany. Bryła malownicza, nakryta dachem mansardowym, z lukarnami i kilkunastoma wysokimi kominami charakterystycznymi dla późnogotyckich pałaców angielskich. Układ wnętrza dwutraktowy, asymetryczny. Na osi reprezentacyjnego parteru usytuowana sień i hall o wysokości dwu kondygnacji. Po bokach hallu znajdują się dawna jadalnia i bawialnia (tzw. „biała sala”), a po obu stronach sieni - gabinet pana domu i biblioteka w formie galerii prowadzącej do oranżerii. Elewacja frontowa niesymetryczna, z trzema ryzalitami zwieńczonymi manierystycznymi szczytami. W elewacji tylnej trójboczny ryzalit hallu na osi i okrągła wieżyczka w północno-wschodnim narożu. Podziały elewacji w postaci prostych gzymsów kordonowych i wieńczących oraz gzymsów wyłamujących się nad oknami piętra. Otwory okienne prostokątne i ostrołukowe o zróżnicowanej szerokości, na parterze ujęte odcinkami załamujących się gzymsów. We wnętrzach reprezentacyjnych częściowo zachowany d. wystrój, którego elementy większości sprowadzone były z Anglii (m. in. boazerie, parkiety, balustrady schodów, oprawy otworów okiennych i drzwiowych, dekoracja sztukatorska, kominki). Pałac był nowoczesną, luksusową rezydencją, wyposażoną w urządzenia sanitarne, c. o., windę i klimatyzację.

Wraz z pałacem powstała oranżeria, kaplica i ćwierćkolista galeria, dowiązująca pałac do oficyny (d. dworu). Na nowo zakomponowany został park wg proj. Franciszka Szaniora i wzniesiona neogotycka brama z domkiem odźwiernego.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Galeria z kaplicą w zespole pałacowo-parkowym w Jabłoni

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

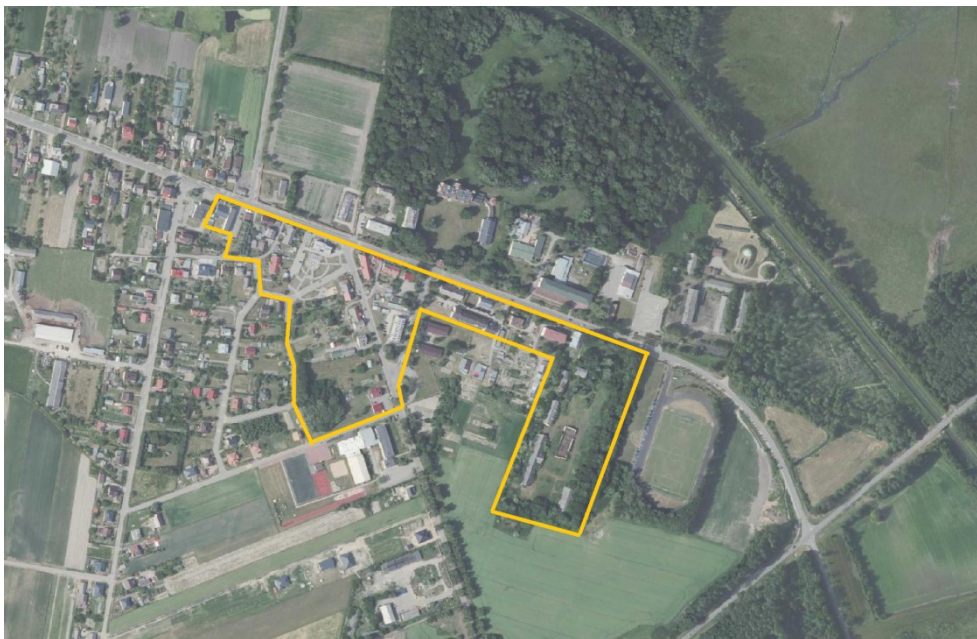

Oficina w zespole pałacowo-parkowym w Jabłoni

Domek odźwiernego w zespole pałacowo-parkowym w Jabłoni

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Osada folwarczna w Jabłoni

Osada folwarczna w Jabłoni została założona po wybudowaniu w latach 1904-1905 pałacu przez Tomasza Zamoyskiego. W kolejnych latach powstała zabudowa folwarczna, zarówno mieszkalna jak i związana z zapleczem gospodarczym. Zlokalizowana jest na południe od zespołu pałacowo-parkowego.

Obszar ten jest wyjątkowo dobrze zachowanym układem ruralistycznym, o niewielkim stanie przekształceń i z zachowaną zabudową zarówno mieszkalną, administracyjną w części zachodniej, jak i gospodarczą w części wschodniej.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Dwojak w osadzie folwarcznej w Jabłoni

Czworak w osadzie folwarcznej w Jabłoni

Zespół kościoła pw. Św. Tomasza z Villanovy

Zespół kościelny rozwinął się wokół kościoła parafialnego wybudowanego w latach 1907-1909, dla miejscowej ludności, która po ukazie tolerancyjnym z 1905 r. zaczęła masowo przechodzić do kościoła rzymskokatolickiego. W roku 1919 erygowana została parafia pw. Św. Tomasza z Villanovy.

Zespół składa się z kościoła parafialnego w stylu neogotyckim, cmentarza przykościelnego otoczonego ogrodzeniem i drzewostanu. Do zespołu kościelnego dołączony jest cmentarz parafialny oraz zaplecze mieszkalno-gospodarcze.

Głównym obiektem zespołu kościelnego jest Kościół parafialny wybudowany został z fundacji Tomasza Zamoyskiego w latach 1907-1909, dla miejscowej ludności, która po ukazie tolerancyjnym z 1905 r. zaczęła masowo przechodzić do kościoła rzymskokatolickiego. Projekt wykonał radzyński architekt Jan Oleński. Świątynia została poświęcona w 1912, ale dopiero w 1919, po odzyskaniu niepodległości, erygowano w Jabłoni parafię, nadając jej wezwanie Św. Tomasza z Villanovy.

Kościół jest jednonawowy z transeptem i ze smukłą czterokondygnacyjną wieżą frontową, stylem nawiązuje do neogotyckiego pałacu (powtórzony motyw manierystycznych szczytów). Murowany z cegły o wyprawie wapienno-cementowej. Wieżba dachowa drewniana w nawie i prezbiterium sklepienie krzyżowo-żebrowe na przecięciu nawy i transeptu gwiazdziste, w krypcie stropy Kleina, posadzki cementowe dach kryty blachą. Ściany kościoła na cokole ujęte są skarpami, fasada typu wieżowego trójosiowa, w części środkowej trójkondygnacyjna. Na osiach bocznych wysokie okna zwieńczone ostrołukowo. Wewnątrz dekoracyjna balustrada chóru i witraże (wykonano je w Pracowni Witraży Artystycznych Białkowskich w Warszawie). Znajduje się tu historyzujący portret Jana

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Chrzciela Zamoyskiego, biskupa przemyskiego, namalowany w 1910, z umieszczoną datą 1645 oraz dwa kobierce z XVIII wieku.

Kościół pw. św. Tomasza z Villanovy w Jabloniu

Plebania w zespole kościelnym w Jabloniu

Plebania wybudowana w 1939 r., dzięki staraniom ks. Proboszcza i Józefa Więckowskiego. Zachowana w niezmienionym kształcie. Obiekt ekletyczny murowany z cegły na zaprawie wapiennej na planie wydłużonego prostokąta, dwudziałowy. Parterowy, częściowo podpiwniczony. Całość przykryta dachem dwuspadowym, przed ryzalitem taras z doprowadzonymi do niego schodami betonowymi. Od frontu dwukondygnacyjny występ przykryty dachem dwuspadowym. Budynek otynkowany. Okna dwu- i trójdzielne, na szczytach okulusy. Obiekt stylowy o sporych walorach architektonicznych.

Budynek gajówki w Jabloniu-Wantopolu

Pośród stanowisk archeologicznych z terenu gminy Jabłoń najbardziej spektakularnym jest grodzisko wczesnośredniowieczne znajdujące się w miejscowości Gęś w lesie o nazwie lokalnej Horodek. Jest to grodzisko nizinne założone na piaszczystym wyniesieniu otoczone podmokłymi łąkami. Obiekt ma kształt wydłużonego owalu. Majdan otaczają dwa wały przedzielone fosą. Wymiary na osiach N-S i E-W wynoszą ok. 85x115 m. Na terenie grodziska w 1973 r. prowadzone zostały badania sondażowe o dość niewielkim zakresie. W ich wyniku zaobserwowano występowanie warstwy kulturowej o stosunkowo niewielkiej miąższości, jednak nie natrafiono na żadne ślady zabudowy. Obiekt pełnił więc zapewne funkcję schronieniową i był stosunkowo krótko użytkowany, jednak teza ta wymaga jeszcze weryfikacji. Z badań pozyskano fragment ceramiki datowany na XI-XII/XIII wiek, natomiast z powierzchni pochodzi kilka fragmentów naczyń z XII wieku oraz nóż żelazny. Ze względu na niewielki stopień rozpoznania grodzisko można wstępnie datować na XI-XIII wiek.

Grodzisko w całości porasta las. Jego część jest zniszczona eksploatacją piaskowni oraz przecinającą go polną drogą.

Wizualizacja skanu LIDAR obszaru grodziska w Gęsi

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Stan zachowania zabytkowej architektury sakralnej na terenie gminy Jabłoń jest ogólnie dobry. Ciągłe użytkowanie i podejmowanie zarówno doraźnych jak i kapitalnych remontów o charakterze konserwatorskim pozwala zachować obiekty tego typu w stanie zadowalającym.

Zaniepokojenie może natomiast budzić brak zagospodarowania obiektów dworsko-parkowych i folwarcznych. Należy zwrócić uwagę, iż przedłużający się stan ich nieużytkowania prowadzi do pogarszania się ich stanu. Bez wątpienia pilnym postulatem jest znalezienie dla nich zastosowania, czy to dla celów mieszkalnych, turystycznych czy jako obiektów użyteczności publicznej.

Większość zabytkowych obiektów małej architektury: kapliczki, figury i krzyże przydrożne jest utrzymana w dobrym lub dostatecznym stanie. Pewne zaniepokojenie może budzić tendencja odnawiania krzyży i kapliczek bez porozumienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków, przebudowywanie, stosowanie w trakcie remontów nowoczesnych materiałów, bez poszanowania substancji zabytkowej, a także wymienianie np. drewnianych, zdobionych krzyży na nowe, metalowe.

Ogólny stan zachowania cmentarzy rzymskokatolickich nie budzi zastrzeżeń, jakkolwiek znajdujące się na ich terenie najstarsze nagrobki niejednokrotnie wymagają zabiegów konserwatorskich. W dobrym stanie zachowania są również mogiły wojenne, w tym, żołnierzy polskich z 1939 r. oraz symboliczne pomniki pomordowanych Żydów.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

Stan zachowania zabytkowych budynków mieszkalnych w gminie Jabłoń jest różny – dominuje stan dobry, Ponieważ utrzymywane są przez aktualnych właścicieli. Zachowane zabytkowe budynki mieszkalne będące elementami zabudowy folwarcznej z I ćw. XX wieku utrzymywane są w celach mieszkalnych, a co za tym idzie ich stan jest dobry, choć istnieje niebezpieczeństwo prowadzenia drobnych remontów i napraw bez dbałości o zachowanie elementów zabytkowych budynków. Folwarczna zabudowa gospodarcza jest zagrożona zniszczeniem w wyniku zaprzestania jej użytkowania, a co za tym idzie popadania w ruinę.

Tradycyjna zabudowa wiejska w dużym tempie znika z terenu gminy. Jest ona sukcesywnie wymieniana na nową lub dokonywane są przebudowy prowadzące do utraty walorów zabytkowych: likwidacja oryginalnych elementów dekoracji architektonicznej, zdobionej stolarki okiennej, drzwiowej, wprowadzanie współczesnych materiałów budowlanych, okien z PVC oraz ocieplanie płytami styropianowymi. Prowadzi to do degradacji pojedynczych obiektów a także całych obszarów starej zabudowy, pozbawiając je charakterystycznego klimatu, a co za tym idzie wartości turystycznych.

Trudny do oceny jest stan zachowania stanowisk archeologicznych. Większość stanowisk archeologicznych położona jest na obszarach upraw rolnych, a biorąc pod uwagę intensywność upraw i znaczną ingerencję w strukturę ziemi w trakcie orki, która coraz głębiej ingeruje w strukturę gleby można zakładać sukcesywne niszczenie podziemnych reliktyw dawnego osadnictwa. Taka degradacja stanowisk archeologicznych trudna jest do powstrzymania, stąd istotnym byłoby przeprowadzenie badań archeologicznych na obszarach najbardziej wartościowych stanowisk archeologicznych. Ważnym postulatem w kontekście zabytków archeologicznych jest stan zachowania grodziska wczesnośredniowiecznego w Gęsi. Dzięki temu, że położone jest ono w terenie leśnym nie jest zagrożone zniszczeniem pracami rolnymi. Zagrożeniem dla tego obiektu jest raczej doraźna wybiórka piachu oraz droga leśna przecinająca grodzisko na całej jego długości.

ANALIZA SWOT

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
✓ bogate dziedzictwo kulturowe: zwarty kompleks historycznej zabudowy na terenie osady Jabłoń, duża liczba	✓ brak obiektów zabytkowych o znaczeniu ponadlokalnym ✓ niskie środki w budżecie Gminy na

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

charakterystycznych dla regionu kapliczek i krzyży przydrożnych oraz miejsc historycznych ✓ dbałość mieszkańców gminy o miejsca pamięci narodowej i obiekty zabytkowe o charakterze sakralnym, aktywność w zakresie odnawiania kapliczek i krzyży przydrożnych ✓ wysokie i różnorodne walory przyrodnicze gminy ✓ potencjał turystyczno-rekreacyjny: dobre warunki dla rozwoju agroturystyki oraz rekreacji, w tym w obiektach zabytkowych, ✓ możliwość wytyczenia szlaków turystycznych na terenie gminy ✓ możliwości organizowania imprez i uroczystości kulturalnych ✓ funkcjonowanie Muzeum Augusta Zamoyskiego w Jabłoni ✓ aktywnie działające instytucje kultury (Gminny Ośrodek Kultury, Biblioteka Gminna)	wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego ✓ samowole budowlane oraz niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych, powodujące utratę walorów zabytkowych ✓ pogarszający się stan techniczny zabytków budownictwa ludowego ✓ brak działań na rzecz rozwijania tożsamości regionalnej w ofercie edukacyjnej szkół ✓ niedostateczne uwzględnienie ochrony dziedzictwa kulturowego w planowaniu przestrzennym oraz w programach prorozwojowych Gminy ✓ mała liczba obiektów infrastruktury turystycznej (hotele, gospodarstw agroturystycznych, restauracji, obiektów sportowych, muzeów) ✓ słaba znajomość, zwłaszcza wśród młodego pokolenia mieszkańców gminy, problematyki dziedzictwa kulturowego ✓ przedłużający się stan nieużytkowania niektórych obiektów zabytkowych: zespół pałacowo-parkowy w Jabłoni, bażaniarnia w Jabłoni, gajówka w Jabłoni-Wantopolu ✓ niedostateczna ilość szlaków turystycznych, wykorzystujących walory przyrodnicze i kulturowe gminy
SZANSE	ZAGROŻENIA
✓ wzrost popularności turystyki zorientowanej na lokalne dziedzictwo kulturowe, ✓ większa popularyzacja wiedzy na temat	✓ postępująca degradacja krajobrazu kulturowego ✓ zmiany w układach ruralistycznych, związane z nową zabudową

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

dziedzictwa kulturowego gminy, ✓ możliwość pozyskania środków finansowych z różnych źródeł: środków unijnych, programów rządowych i in. na remonty i modernizacje obiektów zabytkowych ✓ możliwość zwiększenia środków przeznaczonych w budżecie gminy na zadania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego wspartych środkami zewnętrznymi, ✓ uwzględnienie zagadnień z zakresu ochrony środowiska kulturowego w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. ✓ możliwość wytworzenia lokalnych wzorców architektonicznych nawiązujących do tradycji miejsca. ✓ edukacja dzieci i młodzieży w zakresie dbałości o zabytki i wrażliwości na kulturę i wartości regionalne ✓ większa liczba obiektów infrastruktury turystycznej (gospodarstw agroturystycznych, szlaków turystycznych, restauracji, obiektów sportowych, izb pamięci itp.)	✓ niewłaściwe działanie inwestycyjne, lub ich brak, nieodpowiednie stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remontach obiektów zabytkowych ✓ niedostateczna ilość środków finansowych przeznaczonych na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami, ✓ brak przepływu informacji pomiędzy właścicielami zabytków a władzami gminy ✓ brak skutecznej egzekucji prawnej w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska ✓ zanik tradycji i tożsamości regionalnych ✓ częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego ✓ niestabilność finansów publicznych i przepisów z nimi związanych
---	--

7. Założenia programowe Gminnego Programu opieki nad zabytkami

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Jabłoń ma służyć ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w rozwoju różnych dziedzin życia społecznego.

Wyznaczone kierunki i zadania uwzględniają specyfikę gminy i charakter jej dziedzictwa kulturowego oraz są zgodne z celami wyznaczonymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

7.1. Priorytety programu opieki

Celem strategicznym Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Jabłoń na lata 2025 – 2028 jest:

**ZACHOWANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
SŁUŻĄCE ROZWOJOWI GOSPODARCZEMU GMINY
I BUDOWANIU TOŻSAMOŚCI JEJ MIESZKAŃCÓW**

Realizacja tego celu odbywać się będzie w oparciu o następujące Priorytety:

Priorytet 1:

**REWALORYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO ELEMENT ROZWOJU
SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO GMINY**

Kierunki działań:

- 1.1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania
- 1.2. Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Priorytet 2:

OCHRONA I ŚWIADOME KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

- 1.1. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego
- 1.2. Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy
- 1.3. Aktualizacja gminnej ewidencji zabytków

Priorytet 3:

PROMOCJA I POPULARYZACJA WALORÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

- 3.1. Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej
- 3.2. Szeroki dostęp do informacji o zabytkach
- 3.3. Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym

PRIORYTET 1**REWALORYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO ELEMENT
ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO GMINY****KIERUNEK DZIAŁANIA 1.1.****Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich
zachowania**

- Przeprowadzenie prac remontowo-konserwatorskich i bieżących prac porządkowych zabytków, stanowiących własność Gminy lub pozostających w zarządzie Gminy, w tym:

- **mogila zbiorowa żołnierzy SGO Polesie poległych 29 września 1939 r. pochowanych na cmentarzu parafialnym w Jabłoniu:** prowadzenie corocznie bieżących prac porządkowych przy odnowionym pomniku;
- **kwatery mogila dwóch nieznanych żołnierzy SGO Polesie poległych 29 września 1939 r. w bitwie pod Puchową Górą pochowanych na cmentarzu parafialnym w Paszenkach:** odnowienie pomnika, prowadzenie corocznie bieżących prac porządkowych.

Formę i miejsce lokalizacji oznaczeń i tablic informacyjnych należy uzgodnić z WKZ.

- **Założenie dworsko-ogrodowe w Kolonii Kolano:** wykonanie rewitalizacji zieleni na terenie założenia, uzupełnienie i odtworzenie brakujących elementów.

Prace powyższe należy planować w pełnym uzgodnieniu z WKZ.

- Podejmowanie działań w celu ratowania zagrożonych obiektów, stanowiących wspólne dobro społeczności lokalnej:
- **zespół pałacowo-parkowy w Jabłoniu:** wznowienie prac rewitalizacyjnych i zagospodarowanie poszczególnych obiektów i obszaru parku;
 - **bażanciarnia w Jabłoniu:** podjęcie próby znalezienia nowej funkcji dla nieużytkowanego obiektu w celu jego zachowania, we współpracy z Lasami Państwowymi, Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków (Delegatura w Białej Podlaskiej); zaangażowanie lokalnej społeczności;
 - **gajówka w Jabłoniu-Wantopolu:** działania wobec tego obiektu powinny być analogiczne do poprzedniego.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

- **Grodzisko wczesnośredniowieczne w Gęsi:** podjęcie działań zmierzających do zamknięcia przejazdu przez teren grodziska, co pozwoli na zminimalizowanie zagrożenia dalszej degradacji terenu zabytkowego.
- Opracowanie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach gminy.

Zadaniem Gminy, jako właściciela lub zarządcy obiektu zabytkowego, jest zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie, oraz korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości. Zadanie to dotyczyć będzie w szczególności obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków takich jak: cmentarze i mogiły wojenne, Miejsca Pamięci Narodowej, obiektów małej architektury znajdujących się w obrębie pasów drogowych dróg gminnych. Opracowanie planu kontroli przyczyni się do pozyskania informacji dotyczących aktualnego stanu zachowania zabytków, a w konsekwencji do podejmowania skutecznych działań, w celu wyeliminowania zagrożeń i poprawy stanu zabytków.
- Podejmowanie działań o pozyskanie środków zewnętrznych na prace związane z rewaloryzacją zabytków.

Zadanie to polegać będzie na pozyskiwaniu wiedzy o aktualnych programach w ramach dotacji z Urzędu Wojewódzkiego, z budżetu MKiDN oraz dotacji unijnych i wykorzystywaniu możliwości ich pozyskania na cele związane z rewaloryzacją zabytków.
- Przekazywanie właścicielom obiektów zabytkowych informacji o możliwości korzystania z programowych funduszy europejskich, ministerialnych i samorządowych na dofinansowanie prac przy zabytkach.

Informacja będzie udostępniana na stronie internetowej Gminy, w taki sposób, aby była łatwa do odnalezienia i czytelna.
- Informowanie właścicieli zabytków wpisanych do rejestru zabytków o możliwości zwolnienia od podatku od nieruchomości w przypadku dochowywania obowiązku utrzymania i konserwacji zabytku zgodnie z przepisami prawa.

Informacja będzie udostępniana na stronie internetowej Gminy.

KIERUNEK DZIAŁANIA 1.2.**Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami**

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

- Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach budownictwa drewnianego oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach.
- Projektowanie i promowanie szlaków turystycznych opartych o zasoby zabytkowe gminy.

PRIORYTET 2

OCHRONA I ŚWIADOME KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

KIERUNEK DZIAŁANIA 2.1.

Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego

- Konsekwentne egzekwowanie zapisów, dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną konserwatorską, określonych w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.
- Przy opracowaniu zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy szczególne uwzględnienie problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego: zachowanie istniejących zasobów oraz poprawa ładu przestrzennego wsi i zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa.
- Zamieszczenie na stronie internetowej gminy wykazu zabytków na terenie gminy.

KIERUNEK DZIAŁANIA 2.2.

Rozszerzenie zasobu i zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego gminy

- Podejmowanie działań na rzecz objęcia ochroną poprzez wpis do rejestru najcenniejszych zabytków gminy:
 - **kapliczki przydrożne w Dawidach i Gęsi,**poprzez zachęcanie i współdziałanie z właścicielami obiektów zabytkowych, organizowanie wspólnych spotkań ze służbami konserwatorskimi, pomoc w przygotowaniu wniosków o wpis do rejestru.
- Działania zmierzające do zaprojektowania i utworzenia Jabłońskiego Parku Kulturowego.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

KIERUNEK DZIAŁANIA 2.3.**Aktualizacja gminnej ewidencji zabytków Gminy Jabłoń**

- Przeprowadzenie komisyjnej kontroli obiektów ujętych w GEZ – określenie stanu zachowania, opracowanie zakresu weryfikacji GEZ: wyłączenie obiektów nieistniejących i przebudowanych, wprowadzanie do kart informacji na temat zmian powstałych w wyniku rozbiórek, remontów, translokacji itp.
- Uzupełnianie kart adresowych GEZ na podstawie danych uzyskanych od właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, aktualizacja dokumentacji fotograficznej.
- Występowanie do wojewódzkiego konserwatora zabytków z wnioskami o opinię w sprawie włączania i wyłączania obiektów z GEZ.

PRIORYTET 3**PROMOCJA I POPULARYZACJA
WALORÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO****KIERUNEK DZIAŁANIA 3.1.****Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej**

- Promocja istniejących szlaków turystycznych, ze szczególnym uwzględnieniem znajdujących się na ich trasie zabytków.

Promocja szlaków turystycznych prowadzona będzie poprzez czytelne oznakowanie w terenie, odświeżenie znaków informacyjnych już istniejących, materiały promocyjno-informacyjne na stronie Gminy (opis, zdjęcia, mapa) oraz w miarę możliwości na innych stronach, zajmujących się promocją turystyczną regionu.

- Wytypowanie najcenniejszych zabytków i przygotowanie materiałów do podjęcia działań zmierzających do utworzenia szlaku kulturowego.
- Opracowanie wzoru tablic informacyjnych, obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego gminy, i zainstalowanie ich w miejscowościach o największym natężeniu ruchu turystycznego.

KIERUNEK DZIAŁANIA 3.2.

Szeroki dostęp do informacji o zabytkach

- Udostępnianie informacji o zabytkach na stronie internetowej gminy: wskazanie najcenniejszych obiektów, ich historia, forma ochrony, mapa ze wskazaniem możliwości dotarcia różnymi środkami lokomocji.
- Udostępnienie gminnej ewidencji zabytków Gminy Jabłoń na stronie internetowej gminy.

KIERUNEK DZIAŁANIA 3.3.

Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym

- Zachęcanie do dbania o obiekty zabytkowe położone na terenie gminy, np. poprzez zorganizowanie konkursu Zabytek Zadbany w gminie Jabłoń.
- Popularyzacja opieki nad zabytkami poprzez różnego rodzaju konkursy promujące wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego, warsztaty i pokazy dotyczące tradycyjnych rzemiosł, sztuki ludowej itp. – zadanie we współpracy ze szkołami, stowarzyszeniami lokalnymi, regionalistami,
- Wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej: wspieranie i organizowanie zajęć, pokazów filmowych, wycieczek.

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Realizacja programu będzie się odbywać poprzez wskazane zadania gminy na rzecz osiągnięcia priorytetów w nim przyjętych. Podstawę niniejszego instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawne i zawarte w nich regulacje dotyczące instrumentów prawno-ekonomicznych i finansów publicznych.

Zakłada się, że zadania określone w gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

1. Instrumenty prawne – wynikające z przepisów ustawowych:
 - uchwalanie zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego,
 - wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, a w przypadku obiektów niebędących własnością gminy: współdziałanie z właścicielami, pomoc w formułowaniu wniosków i kompletowaniu niezbędnych dokumentów,
 - wykonywanie decyzji administracyjnych, m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków.
2. Instrumenty finansowe:
 - finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy ze środków budżetowych na zadania własne,
 - korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich,
 - nagrody, zachęty finansowe dla posiadaczy obiektów zabytkowych.
3. Instrumenty koordynacji:
 - realizacja zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych województwa lubelskiego, powiatu Parczewskiego i gminy Jabłoń,
 - współpraca z parafiami w zakresie prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach sakralnych.
4. Instrumenty społeczne:
 - działania edukacyjne i promocyjne,
 - współpraca z właścicielami i użytkownikami zabytków oraz organizacjami społecznymi.
5. Instrumenty kontrolne:
 - aktualizacja gminnej ewidencji zabytków,
 - monitoring stanu technicznego zabytków i zagospodarowania przestrzennego.

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki

Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2025–2028 gminy Jabłoń, po zaopiniowaniu przez wojewódzkiego konserwatora zabytków zostanie przedstawiony Radzie Gminy w celu przyjęcia go uchwałą.

Z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Wójt będzie sporządzał co dwa lata sprawozdanie i przedstawiał je na radzie gminy. Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzać ocena poziomu realizacji Programu uwzględniająca:

- wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu,
- efektywność ich wykonania.

Kryteria prowadzenia oceny realizacji Programu:

W ramach *Priorytetu 1: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy*:

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- liczba zabytków poddana pracom remontowym i porządkowym, wartość finansowa wykonanych prac
- rodzaj działań podjętych w celu pozyskania środków zewnętrznych na opiekę nad zabytkami,
- rodzaj działań podejmowanych w celu ratowania zagrożonych zabytków,
- zakres współpracy z właścicielami i organizacjami pozarządowymi,
- inne działania podejmowane w celu realizacji szczegółowych zadań,

W ramach *Priorytetu 2: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego*:

- liczba zmian w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania uwzględniających problematykę ochrony zabytków
- liczba wniosków do WKZ o wpis do rejestru zabytków,
- liczba kart adresowych włączonych i wyłączonych z gminnej ewidencji zabytków, zakres aktualizacji,
- liczba skontrolowanych zabytków ujętych w GEZ, rodzaj wniosków
- inne działania podejmowane w celu realizacji szczegółowych zadań,

W ramach *Priorytetu 3: Promocja i popularyzacja walorów dziedzictwa kulturowego*:

- liczba zrealizowanych konkursów, warsztatów, pokazów,
- zakres informacji o zabytkach udostępnionych na stronie internetowej gminy,
- inne działania podejmowane w celu realizacji szczegółowych zadań,

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Jabłoń na lata 2025–2028

10. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa rozdział 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie z art. 71 w/w ustawy finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym.

Zadania zawarte w Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Jabłoń mogą być finansowane z następujących źródeł:

1. Środki publiczne:
 - z budżetu Gminy Jabłoń: Gmina w corocznym budżecie gminy może przeznaczyć środki na zadania z zakresu opieki nad zabytkami
 - z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w ramach dotacji zgodnie z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
 - z budżetu Ministra kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach dotacji zgodnie z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w oparciu o ogłaszane przez Ministerstwo corocznie aktualne programy (programy są na bieżąco aktualizowane na stronie MKiDN: <http://www.mkidn.gov.pl>.),
 - z dotacji wojewódzkich w ramach realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami,
 - ze środków dostępnych w ramach programów finansowanych z Unii Europejskiej.
2. Środki z sektora prywatnego: osób fizycznych, prawnych, kościelnych, stowarzyszeń, organizacji, itp., w tym w ramach projektów partnerstwa publiczno – prywatnego.